40 Derste Kolaylaştırılmış Hadis Usûlü

(1. Seviye Dersleri)

Ebu Muaz el-Çubukâbâdî

Mukaddime

بِسْـــمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

Şüphesiz hamd yalnız Allah'adır. O'na hamd eder, O'ndan yardım ve mağfiret dileriz. Nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidâyet verdiğini kimse saptıramaz. O'nun saptırdığını da kimse doğru yola iletemez.

Şahadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O, bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur. Yine şahadet ederim ki, Muhammed Allah'ın kulu ve Rasûludur.

"Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun ve siz ancak Müslümanlar olarak ölünüz." (Al-i İmran; 3/103)

"**Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan ve ondan da eşini var eden, her ikisinden birçok erkek ve kadınlar türeten Rabbinizden korkun. Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını kesmekten de sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde tam bir gözetleyicidir**." (en-Nisâ; 4/1),

"**Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve dosdoğru söz söyleyin. O da amellerinizi lehinize olmak üzere düzeltsin, günahlarınızı da mağfiret etsin. Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse büyük bir kurtuluşla kurtulmuş olur.**" (el-Ahzâb; 33/70-71)

Bundan sonra,

Şüphesiz sözlerin en güzeli Allah'ın Kelam'ı, yolların en hayırlısı Muhammed Sallallahu aleyhi ve sellem'in yoludur. İşlerin en kötüsü sonradan çıkarılanlarıdır. Her sonradan çıkarılan şey bidattir ve her bidat sapıklıktır. Her sapıklık ta ateştedir.

1.Ders: Hadis İlminin ve Ehlinin Şerefi, Hadis Tâlibinin Edebi

Hadis ilmi ve muhaddislerin fazileti hakkında pek çok hadis-i şerif varid olmuştur. Bunların en meşhurlarını zikredelim:

Zeyd b. Sabit radıyallahu anh'den: Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem buyurdu ki: "**Bizden bir hadis işitip, işittiği şekilde tebliğ edinceye kadar ezberleyen kimseyi Allah güzelleştirsin. Fakih olmadığı halde fıkıh taşıyan nice kimseler vardır ki onu kendisinden daha fakih olana taşır**."[1]

Muaz b. Cebel radıyallahu anh'den: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "**Sonradan gelen her bir neslin arasından bu ilmi adaletli olanları yüklenip taşır. Bunlar aşırı gidenlerin tahriflerini, batıl ehlinin hırsızlıklarını ve cahillerin yanlış tevillerini bertaraf ederler**."[2]

Hatib el-Bağdadî, şöyle der: "Her ilmin, ehlince yerine getirilmesi gereken bir usulü, bir yolu, yöntemi, elde edilip kullanılması zorunlu bir takım aletleri bulunur. Buna rağmen kısa bir süre meşgul oldu diye yine her ilim dalının uzmanı ve hatta otoritesi olduğunu iddia eden, öyle görünmekten zevk alan bir hevesliler grubu da daima bulunagelmiştir. Üç gün hadis öğrenen, sonra da hadisçi olduğunu söyleyenler görülmüştür. Kendini bir şey zannedenlerin ortak tavırları boş bir gurur ve kibirdir. Hocaya saygısızlık, usullere uymamak, öğrencilere güçlük çıkarmak, özetle; olmaları ve yapmaları gerekenlerin tam tersini istemek onların tanıtıcı tavırlarıdır. Oysa ehl-i hadisin edep yönünden insanların en üstünü, tevazuu en yüksek, temizlik ve dindarlık açısından en olgun, kin ve öfkesi en hafif olmaları gerekir. Zira onlar Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ahlakî güzelliklerini ve yüce edebini, ehl-i beyt ve ashabından oluşan selefin yaşayışlarını, hadisçilerin usullerini, selefin hayat hikâyelerini ihtiva eden haberleri sürekli okumaktadırlar. Böyle olunca söz konusu meziyetlerin en güzel ve üstünlerini almaları, düşük ve yakışıksızlarından uzak kalmaları gerekir. Zira Sufyan b. Uyeyne şöyle der:

"En büyük ölçü Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'dir. Her şey O'na, O'nun ahlak ve yaşayışına arz olunur. Onlara uyum gösterenler hak, aykırı olanlar ise bâtıldır."

İbn Sirin de şöyle der: "Selef, ilmi öğrendikleri gibi, ilim ehlinin usul ve yaşayışlarını da öğrenirlerdi."

Ebu Zekeriya el-Anberi der ki: "Edebsiz ilim odunsuz ateş gibidir. İlimsiz edep ise cesetsiz ruh gibidir."[3]

---

[1] Elbani Sahihu Suneni Ebi Davud (3108) Sahihu Suneni't-Tirmizi (2139-2140) Sahihu Suneni İbn Mace (2480)
[2] İbnul Vezir el-Yemanî Ravzu'l-Basim (1/21-23) Elbani; Tahricu'l-Mişkat (1/82-83/248)
[3] Hatib el-Bağdadi, el-Cami Li Ahlaki'r-Ravi ve Adabi's-Sami (1/1-13 arasından özetle)

2. Ders: Hadis İlmi

Hadis ilmi iki kısma ayrılır: rivayet olarak hadis ilmi ve dirayet olarak hadis ilmi

1-Rivayet olarak hadis ilmi:

Bu ilim Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilen rivayet ve nakilleri kapsar. Bu rivayet ve nakiller, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in söylediği sözleri, yaptığı işleri, takrirlerini veya sıfatlarını yani bi'setten önceki ve sonraki sîretini içermektedir.

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in huzurunda bir iş yapıldığında veya bir söz söylendiğinde Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in karşı çıkmamasına "**Takrir**" denilir.

Sahabe ve tabiine nispet edilen nakiller de hadis rivayeti ilminin kapsamındadır.

Bu konuda yazılan eserler: Hadislerin ilk tedvininden itibaren yazılan eserler Rivayetü'l-Hadis ilmine ait eserler kabul edilir. İbnu Şihab'dan sonra İbnu Cureyc (Mekke'de), el-Evzai (Şam'da), Süfyanu's-Sevri (Kufe'de), Hammad b. Seleme (Basra'da) hadisleri ilk tedvin edenler sayılır. Sonraları bunların eserlerine el-Kutubu Sitte ashabının eserleri de eklenmiştir.

2-Dirayet olarak hadis ilmi:

Bu ilme, "Hadis Usulü ilmi", "Hadis Rivayeti Usulü İlmi", "Hadis Istılahları İlmi" veya "Eser Ashabının Istılahları İlmi" de denir.

Hadis Istılahları İlminin meşhur olan tarifi şudur: Hadis metni ve isnadının durumlarının bilindiği kaidelerin ilmidir.

Dirayetü'l-Hadis ilmi, çeşitli eserlerde tasnif edilerek yazılmış hadisler hakkında kabul veya red hükmünü verebilmek için, onları değişik yönleriyle ele almaktadır. Bu ilmin konusu kısaca, kabul veya red yönünden hadisler ve ravileridir.

Cerh ve Ta'dil İlmi:

Cerh ve ta'dil hadis ravilerini eleştirerek onların özel hayatlarında ve hadis rivayetinde kusur ve ayıp sayılan hallerini ya da güvenilir olduklarını açığa çıkarmak demektir. Cerh ve ta'dil ilmi ravilerde hadis rivayetinde kusur sayılan bazı hallerin bulunup bulunmadığını araştıran ilimdir. Sahâbeden itibaren bütün hadis râvîlerinin doğruluk ve güvenirlik durumlarının incelendiği bir ilim dalıdır. Genellikle râvîler isimlerine ve künyelerine göre alfabetik bir tarzda sıralanır ve her birinin hayatı, kimlerden hadis rivâyet ettiği, kimlere hadis naklettiği, râvîler arasındaki yeri, adâlet ve zabt yönünden durumu, kendisi hakkında hadis münekkidlerinin görüşü teknik tâbirlerle ifade edilir.

3. Ders: Sened ve Metin:

Sened: Hadisin ilk kaynağına kadar ulaşan yolu teşkil eden raviler zincirine denir. Buna “tarik” ve “vecih” de denilir.

Metin: Hadisin, isnadının son bulduğu yerden başlayan kısmıdır.

İsnad: Bir hadis veya haberi söyleyenine nispet etmeye isnad denir. Bazen isnada; sened, bazen da senede isnad denir. Bunlar eş anlamlı kelimelerdir.

Abdullah b. Mubârek (ö. 81/797) "İsnâd dindendir, eğer isnâd olmasaydı herkes dilediği sözü söylerdi" demiştir.[4]

Örnek: Buhari dedi ki: “Bize, Ebu Muaviye tahdis etti, o el-A’meş’ten, o Zeyd b. Vehb ve Ebu Zabyan’dan, ikisi Cerir b. Abdillah radıyallahu anh’den rivayet etti, dedi ki: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“**İnsanlara merhamet etmeyene Allah merhamet etmez.**”[5]

Ebu Muaviye’den Cerir b. Abdillah radıyallahu anh’e kadar gelen ravilere “sened” denilir. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in: “**İnsanlara merhamet etmeyene**…” diye başlayan sözüne de “metin” denilir.

Bir hadîs esas itibariyle metni yani, metinde ifâde ettiği mâna ve hükümler sebebiyle kıymet taşır. Hadîsten esas maksad bu hükümlerdir. Ancak unutmamak gerekir ki, muhaddisler açısından hadîsin sened kısmı en az metin kısmı kadar değerlidir. Hatta senedin ehemmiyeti metinden önce gelir. Zîra bir metni "hadîs" yapan, o hususta sonraki İslâm nesillerine kanaat veren, senettir. Hadîste sened olmasaydı o, hadîs olmaktan çıkar, sıradan bir "söz" olurdu.

İbn Hazm bu konuda şöyle der: "Hadisin Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e varıncaya kadar muttasıl bir şekilde rivayet edilmesi, Allah'ın yalnız müslümanlara has kıldığı bir sistemdir. Her ne kadar yahudilerde isnâda benzer rivayet şekilleri mevcut ise de, bunlar vasıtasıyla Musa aleyhi's-selâm'a yaklaşmaları bizim Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’e yaklaşmamız gibi değildir. İsnâd bizi tabiûn ve sahabe vasıtasıyla Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’e yaklaştırdığı halde, onları Musa aleyhi's-selâm'dan otuz asır sonrasına kadar götürebilmiştir. Hristiyanlarda ise talâkın haramlığı ile ilgili bir haber dışında isnâdla gelen hiç bir haber mevcut değildir.”[6]

---

[4] Muslim, (Mukaddime, 1, 12).
[5] Buhari (tevhid, 2; no:7376).
[6] Suyûti, Tedribu'r-Râvi (2/159).

4. Ders: Hadis, Sünnet, Haber ve Eser

Hadis: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilen söz, fiil, takrir ve O'nun kişisel özellikleri için kullanılan ifadedir.[7]

Sünnet: Lugatte *yol* demektir. Istılahta Sünnet ile Hadis kelimeleri eş anlamlı kelimelerdir. Sünnet kelimesi başlangıçta "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in fiili" anlamında, hadis de "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in sözü" anlamında kullanılmışsa da sonraları sünnet, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in sözle veya fiille açıktan gördüğü ya da duyduğu olayları susarak onaylamak suretiyle zımnen yaptığı açıklamaların tamamını anlatan terim olmuştur.

Sünnet aynı zamanda, sahabelerin Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e nisbet ederek rivayet ettikleri haberleri de kapsamaktadır. Kısaca 'Sünnet', Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e ait sözlere, fiillere ve O'na ait olaylara verilen genel isimdir. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e ait olduğu kesinleşen 'Sünnet' dinin kaynağıdır, müslümanları bağlar. Bunun böyle olduğu hem Kur'an'da, hem de hadislerde belirtilmiştir*:*

"**Kim Rasul'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur**." (Nisa: 80)

"**Peygamber size neyi verdiyse alın ve size neyi yasakladıysa ondan sakının. Allah'tan hakkıyla ittika edin (çekinin), çünkü Allah'ın azabı çetindir**." (Haşr: 7) Bu ve benzeri âyetler bunu göstermektedir

Haber: Lugatte, *inşa* kelimesinin zıddıdır[8]. Hadisle eş manalıdır; hadis demektir ve Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, sahabe ve tabiûndan nakledilen rivayetlere denir.

Bu tarife göre haber, hadisten daha geniş kapsamlı sayılmıştır. Zira hadis, sadece Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'le ilgili rivayetler olduğu halde, haberin kapsamına hadislerle birlikte sahabe ve tâbi'ûndan, hatta daha sonrakilerden nakledilen rivayetler de dâhildir. Hadis, Haberden daha özeldir. Bütün hadisler, haberdir. Ancak bütün haberler, hadis değildir.

Eser: Sahabeden ve onlardan sonrakilerden gelen sözlere denilmiştir.

Sahabe ve tabiin'in sözüne eser ismi verilmesi, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in sözüne de haber denilmesi münasip olur.

---

[7] Bazı âlimlere göre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in fizyonomik özellikleri ile Hira Mağarasında ibadete çekilmesi gibi peygamberlik öncesi davranışları da hadisin tarifine girer.

[8] Söz, ya haberdir ya da inşa. Haber, sözü söyleyen için "sözünde doğrudur" veya "yalancıdır" denmeye elverişli söze; inşâ ise, sözü söyleyen için "sözünde doğrudur" veya "yalancıdır" denmeye elverişli olmayan söze denir.

5. Ders: Kudsî Hadis

Temizlik ve kusurdan uzaklık anlamındaki "Kuds" kelimesine nispet edilerek "kudsî hadis", ilaha nispet edilerek "ilahî hadis" ve Rabbe nispet edilerek; "Rabbânî Hadis" de denilir.

Istılah anlamı olarak; Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in Kur'an haricinde Rabbine isnad ettiği sözlerdir.

Örnek: "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu; "**Allah Teâla buyuruyor ki: Ey kullarım! Ben kendime zulmü haram kıldığım gibi sizin üzerinize de haram kıldım, birbirinize zulmetmeyiniz**."

Veya sahabenin şu sözü gibi; "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem, Rabbinden rivayet ederek buyurdu ki…"

KUDSİ HADİS İLE KUR'AN-I KERİM ARASINDAKİ FARK

* Kur'an-ı Kerim, kudsi hadislerde bulunmayan bazı özeliklerle ayrılmıştır. İşte bu özellikler, Kur'an-ı Kerim ile Kudsî Hadis arasındaki farkı belirler.

* Kur'an-ı Kerim ebedi bir mucizedir. Zamanların geçmesiyle hem lafız hem de mânâ olarak bozulma ve değiştirilmeden muhafaza olunmuştur, bütün kelimelerinde, harflerinde ve üslubunda, lafzı mütevatirdir. Kudsî hadisin ve diğer hadislerin ise yalnız mânâsı korunmuştur.

* Kur'an-ı Kerim'in manasıyla rivayeti haramdır. Lafızlarıyla nakli zorunludur. Kudsî hadis böyle değildir.

* Kur'an-ı Kerim, namazlarda okunur, kudsî hadis namazlarda okunmaz.

* O, Kur'an diye isimlendirilmiştir ve kıraati ile kulluk yapılır. Her bir harfine on sevap vardır. Kudsî hadisler böyle değildir.

* Kur'an-ı Kerim'in hem lafzı ve hem de manası Allah katındandır. Kudsi hadisin ise yalnız anlamı Allah katındandır.

Kudsi Hadis ile Diğer Hadisler Arasındaki Fark:

* Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in dinî hüküm içeren hadisleri vahiy kaynaklıdır. Ancak bunlar doğrudan Allah Azze ve Celle'ye nispet edilmediği için kudsi hadislerden farklı değerlendirilmiştir. Kudsi hadisler haricinde dînî hüküm içeren hadisler, ya mânâ olarak Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'e vahyedilmiştir, yahut Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in içtihadı vahyin kontrolünde olduğundan hükmen vahiy konumundadır. Mükellefler üzerindeki bağlayıcılığı açısından Kur'an ayeti, kudsi hadis ve diğer hadisler arasında fark yoktur.

6. Ders: Kabul ve Red Açısından Hadisler

Nebevî hadisler makbul ve merdud olarak ikiye ayırmışlardır:

Makbul: Bu hadisi rivayet edenlerde kabul şartları bir araya gelmiştir. Bu sebepten onların naklettiği hadis makbul görülmüştür.

Merdud: Bu hadisi rivayet edenlerde kabul şartları tamamlanmamıştır. Bu sebepten onun naklettiği hadisler reddedilmiştir.

Sahih ve hasen hadislere *“makbul”* ismi verilir. Zayıf ve uydurma hadislere de *“merdud”* denir.

Sahih: Adalet ve zabt sahibi ravilerin kesiksiz isnadla birbirlerinden rivayet ettikleri şaz ve illetli olmaktan uzak hadislere denir.

Hükmü; Sahih Hadis, Akidede, hükümlerde ve bunların dışındaki konularda delil olarak kullanılır ve onunla amel etmek gerekir.

Hasen: Adalet şartına sahip olmakla beraber zabt yönünden, sahîh hadîs râvilerinin derecesine ulaşamayan kimselerin, muttasıl isnâdla rivâyet ettikleri şâz olmayan ve illet taşımayan hadîslere hasen hadis denilir.

Hükmü: Kendisiyle delil getirme ve amel edilmesi bakımından sahih gibidir. Bir sahih hadisle bir hasen hadis çeliştiği zaman, sahih hadis öne geçer, tercih edilir. Çünkü sahih hadis, rütbe olarak hasenden yüksektir..

Bu maddelerin ayrıntıları ve zayıf hadis, sonraki derslerde müstakil olarak işlenecektir.

* Âlimlerin: "Bu bâbta bundan daha sahîh hadîs yoktur" sözü, o hadîsin sıhhatını gerektirmez. Bundan maksad, bu babda onun diğer rivayetlere nazaran en sahîh olduğunu ifade etmektir. Âlimler bu sözden umumiyetle bu manayı kastederler.

* **Ceyyid:** Sahîh anlamında kullanılır. Ancak, bazıları, hasen li-zâtihi mertebesinden yükselmiş olmakla beraber sahîhlik kazanmasında tereddüt edilen hadis için ceyyid demiştir. **Kavi:** Ceyyîd ile aynı anlamdadır.

* **Sâlih:** Sahîh ve hasen tabirlerinin her ikisini de kapsayan bir terimdir. Yine i'tibâr'a (başka rivayet yollarıyla desteklenmeye) elverişli olan zayıf'a da sâlih denmiştir.

7. Ders: Sahih Hadisin Şartları

Kabul sıfatları beştir. Bunlara şurûtu'l-hamse denilir.

1**. Senedin muttasıl (bitişik/kesintisiz) olması**: Bunun anlamı ravilerden her bir ravinin kendisinden bir üstteki raviden hakikaten işitmiş olmasıdır. Kendisinden bir üstteki ravinin de daha üstteki raviden hakikaten işitmiş olması ve senedin sonuna kadar böyle devam etmesidir.

2. **Ravinin adaleti**; Seneddeki ravilerden her birinin adl sıfatına sahip olmasıdır. "Adl", fısktan küçük düşürücü vasıflardan salim olan akıllı Müslüman kişiye denir. Kâfir, fâsık, mecnun, hali bilinmeyenler, "adl" değildirler. Bir kadın, fısktan ve kötü sıfatlardan salim, akıllı ve Müslümansa onun da rivayeti makbuldür.

3. **Tamamu'z-zabt;** Ravinin işittiği hadisi zihninde sabitleştirmesi ve istediği zaman onu sunması hususunda yüksek bir mertebede bulunmasıdır. Çok hata yapan gafil kişi ile hafifu'z-zabt olan kişi bunun aksinedir.

4. **Ademi'ş-şuzuz**; Sika (güvenilir) ya da makbul bir râvînin, kendisinden daha güvenilir ya da daha öncelikli olan râvîye muhalefet etmemesidir. Böyle bir muhalefet söz konusu olursa zayıf hadis türlerinden olan""şaz" hadisin tamına girer.

5. **Selametun mine'l-ille**; Hadiste, illetin bulunmamasıdır. İllet ile kastedilen mana inşallah ileride açıklanacaktır.

Sahih Hadislerin Dereceleri:

1. Buhârî ve Müslim'in müştereken kitaplarına aldıkları hadisler bunlara "müttefakun aleyh" denir.

2. Buhârî'nin yalnız başına rivâyet ettiği hadisler;

3. Müslim'in yalnız başına rivâyet ettiği hadisler;

4. Her ikisinin de şartlarına uymakla beraber Buhârî ve Müslim'in kitaplarına almadıkları hadisler;

5. Buhârî'nin, şartlarına uymakla beraber kitabına almadığı hadisler;

6. Müslim'in, şartlarına uyduğu halde kitabına almadığı hadisler;

7. Her ikisinin de şartlarına uymamakla beraber, diğer hadis imamlarına göre sahîh olan hadisler.

8. Ders: Hasen Hadisin Şartları

Hasen hadisin beş şartı vardır.

1- İttisâlu sened: İsnadının kesintisiz olması.

2-Adâletu'r-râvi: ravinin adl sıfatına sahip olması. Bir önceki derste açıklanmıştı.

3-Zabtu'r-râvi; bundan murad, hasen hadisin ravisinin zabt sıfatının sahih hadisin ravisinin zabtından daha düşük bir derecede olması yani hafifu'z-zabt olmasıdır.

4- Ademu'ş-şuzuz: bir önceki derste açıklandı.

5- Selametun mine'l-ille: İleride ayrıntısı verileceği üzere, illet taşımamasıdır.

Böylece anlaşılıyor ki: hasenin şartları, üçüncü şart müstesna, sahihin şartları ile aynıdır. Üçüncü şart da zabt kuvvetidir. Sahih hadiste zabt sıfatının en yüksek derecede olması şart koşulur. Ama hasende bu yüksek derece şart koşulmaz, zabtın hafif olması yeterli görülür.

Örnek; Muhammed b. Amr b. Alkame'nin, Ebu Seleme'den onun da, Ebu Hureyre radıyallahu anh'den naklettiği hadistir.

Muhammed b. Amr b. Alkame, sıdk ile meşhurdur. Ama hıfz sıfatı onda en yüksek derecede değildir. Diğer raviler güvenilirdir. Bu sebeple bu hadis hasendir.

Müşbih (müşebbeh): Hasen ve hasene yakın olan zayıf hadîs için kullanılır.

Müstahsen: Sahih olmaya da Hasen olmaya da ihtimali var, demektir.

* Beğavî el-Mesâbîh'te, hadîsleri ikiye ayırır: Sıhâh (sahihler) ve hısân (hasenler). Sıhâh tâbirini Sahîheyn'den aldığı hadîsler için, hısân tâbirini de sahîheyn dışındaki kitaplardan aldığı hadîsler için kullanır. İbnu Salâh, bunun Bagavî'ye has bir kullanış olduğunu, âlimler tarafından benimsenmiş ıstılâhî mânada kullanmadığına dikkat çeker ve şöyle der: "Çünkü Sahîhayn dışındaki sünenlerde sahîh olduğu gibi hasen, zayıf ve münker hadîsler de mevcuttur." Öyle ise hepsine hısân demek uygun değildir.

* Bazı âlimlerin: "Hâdîsun, hasenun, sahîhun" gibi bileşik tabir kullanmaları halinde, hadisin iki ayrı senetle geldiğine delalet eder. Bu isnatlardan biri sahih, diğeri hasen demektir. Bazen "hasen" kelimesinin ıstılahi anlamda değil de, lugavi anlamda "güzel" manasına kullanıldığı da görülmüştür.

9. Ders: Zayıf Hadis

Zayıf: Sahih veya hasen hadisin sıfatlarının kendisinde bir araya gelmediği hadistir. Zayıf hadise merdud hadis de denir.

Örnek: "Câbir radıyallahu anh'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "**Allah'ın vechiyle sadece cennet istenilebilir**."[9] Bu hadis zayıftır. Zira isnadındaki Süleyman b. Muaz et-Temimi zayıftır.

Hükmü; Zayıf hadis ile akidede, hükümlerde ve faziletlerde delil getirmek caiz değildir. Bazı şartlar yerine geldiği takdirde, amellerin faziletleri, terğib ve terhib (teşvik ve sakındırma) konularında, menkıbe zikrinde rivayet edilebilir.

Zayıf hadisi rivayet etmek için âlimler şu şartları koşmuşlardır:

1.) Kitap ve Sahih sünnete aykırı olmayacak

2.) Rivayet edilen zayıf hadis, hükümler hakkında olmayacak, amellerin faziletleri hakkında olabilir. Ancak hadis, fazilet hakkında olmakla beraber hüküm de içerirse bu şartın dışında kalır.

3.) Rivayet edilen hadisin sahih olmadığı açıklanacak.

Meta'inu'l-Aşera

Metâin, yaralamak manasına gelen "ta'ane" fiilinden alınma bir kelimedir. Metâin-i aşere ise ravilerin adalet ve zabt durumlarının tesbitinde göz önünde bulundurulan on hale denir.

Ravinin cerhine sebep olan hallerin beşi adaletiyle, beşi de zabtıyla ilgilidir.

En ağırından en hafifine doğru sıralanmak üzere adaletle ilgili olanları 1- Kizb (ravinin hadiste yalan söylemesi); 2- Töhmet-i kizb (yalan söylemek ithamına maruz kalması); 3- Fısk (dinin yasakladığı hallere düşmesi); 4- Bid'at (bidatçılık) 5- Cehalet (ravinin bilinmemesi) dir.

Zabtla ilgili olanlar ise 1- Gaflet (dikkatsizlik); 2- Kesretul-Galat veya Fuhşu'l-galat (çok hata yapmak); 3- Sû'ul-hıfz (kötü ezberlemek) 4- Vehm (hadisleri karıştırmak, ne rivayet ettiğini bilmemek) 5- Muhâlefetu's-sikât (sika ravilere muhalif rivayetlerde bulunmak)tır.

Bir ravide ilk beş halden birisi bulunduğu takdirde o ravi adalet vasfını kaybeder, adalet vasfını kaybeden ravinin hadisi ise reddedilir. Zabtla ilgili hallerden birine sahip olması halinde ise ravi zabt vasfını yitirir. Gerek adalet, gerekse zabt vasfını kaybeden ravi ise cerh edilmiş demektir.

---

[9] **Zayıf**. Ebu Davud (1671)

10. Ders: Merfu Hadis

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilen söz, fiil ve takrirlere merfu hadis denir.

Bu hadis, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilmesi sebebiyle derecesi yükseldiği için merfu diye isimlendirilmiştir. İsnadı muttasıl veya munkatı olsun aynıdır.

Sahabe "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu" veya "şöyle yaptı" dediği zaman bu hadis merfu olur. Ve yine tabiin veya tabiüt-tabiin veya onlardan sonra gelenler de "Rasullullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle yaptı" veya "şöyle buyurdu" derse, bu hadis de merfu diye isimlendirilir.

Merfu Hadisin Türleri:

1-Tasrihen merfu: Bir hadiste "Rasullullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu" veya "Rasullullah sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet edildi…" gibi ibareler varsa bu hadis açık olarak, sarahaten merfudur.

2-Hükmen merfu: Ravi, bir hadisi şerifte açık olarak "Rasullullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu " ibaresini belirtmez ise bu hadis hükmen merfu olur. Bunun pek çok çeşidi vardır. Sahabe, "şu ve şu sünnettendir" derse bu sözde merfu hükmü vardır ve bu hadise, "hükmen merfu hadis" denir. Sahabenin şahsi görüşle söylenemeyecek bir mesele hakkındaki sözü de bazı şartlarla birlikte hükmen merfu hadis kabul edilir.

Merfu Hadisin hükmü: Merfu hadis; sahih, hasen veya zayıf olabilir.

11. Ders: Müsned ve Muttasıl

Müsned Hadis: Ravisinden itibaren, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'de son buluncaya kadar isnadı kesintisiz olan hadistir.

Örnek: Buhari dedi ki; bize Abdullah b. Yusuf tahdis etti, dedi ki; bize Malik haber verdi, o Hişam b. Urve'den, o babasından, o da müminlerin annesi Aişe radıyallahu anha'dan rivayet etti… Bu isnad zinciri kesintisiz olduğundan, yani bütün ravileri birbirlerine yetişmiş olduğundan müsned hadistir.

Hükmü: sahih, hasen veya zayıf olabilir.

Muttasıl Hadis: Ravilerinden her birinin bir üstündeki raviden işitmesi suretiyle senedi ittisal eden hadise denir. Bu işitme, senedin sonuna kadar devam eder. Sened ister Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'de, isterse sahabede son bulsun, aynıdır, bu şartları taşıyan hadise muttasıl hadis denir.

Muttasıl hadis mevsul ve mu'tesil diye de isimlendirilmiştir.

Örnek; Buhârî'nin şu sözü buna örnektir: "Abdullah b. Yusuf, bize söyledi, ona da Malik haber verdi, Malik, Ebu Zinad'dan, O da, A'rec'den, O da Ebu Hureyre radıyallahu anh'den, O da, Rasulûllah sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etti." Dedi ki: "Rasulûllah sallallahu aleyhi ve sellem: "**İki kişinin yiyeceği üç kişiye yeterlidir**" buyurdu."

Bu hadisi, Buhari, Kitabu'l-Et'îme'de rivayet etti.

Bu sened, muttasıldır. Bunun anlamı, Buhari, bu hadisi, Abdullah'tan işitti. Abdullah, Malik'ten işitti, Malik, Ebu Zinad'dan işitti. Ebu Zinad, A'rec'den işitti. O da, Ebu Hureyre radıyallahu anh'den işitti. Ebu Hureyre radıyallahu anh de, Rasulûllah sallallahu aleyhi ve sellem'den işitti. Bu durum ravi ile kendisinin bir üstündeki ravinin aynı zamanda yaşamış olmasını gerektirir, ta ki ondan işitmiş olması mümkün olsun ve ona ittisal etsin.

Muttasıl hadisin hükmü: Sahih, hasen ya da zayıf olabilir.

* Muttasıl ile Müsned hadis arasında ince bir fark vardır. Muttasıl hadiste raviler işitmeye delalet eden sigaları kullanarak rivayet ederler. Müsned hadiste ise, isnad kesintisiz olmasına rağmen, işitme sigaları tasrih edilmemiştir.

12. Ders: Mevkuf ve Maktu

Mevkuf Hadis: Sahabeye nispet edilen söz ve fiillere mevkuf hadis denir. Senedinin muttasıl ya da munkatı olması fark etmez.

Sözlü (Kavlî) mevkufa örnek: "İbn Ömer radıyallahu anhuma şöyle dedi, İbn Mes'ud radıyallahu anh şöyle dedi"…gibi hadislerdir.

Fiilî mevkufa örnek: "İbn Ömer radıyallahu anhuma, seferde, bineği üzerinde vitir namazının son rekatini kıldı" gibi hadislerdir.

Mevkuf hadisin hükmü: Sahih, hasen ya da zayıf olabilir. Mevkuf hadis, merfu hadise aykırı olmamak, diğer sahabelerden gelen mevkuf rivayetlerle çelişmemek gibi bazı şartlarla hüccet olur. Merfu oluşuna delalet eden bir karine varsa o zaman hükmen merfu olur.

Maktû Hadis: Tabiin veya daha sonrakilere nispet edilen söz ve fiillerdir. İsnadı muttasıl ya da munkatı olsun fark etmez. Bu hadisin maktu olarak isimlendirilmesinin sebebi, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'e veya sahabeye ulaşamayıp, tabiinde kesilip kalmasıdır.

Hükmü; Sahih, hasen ya da zayıf olabilir. Maktu hadis hüccet olmaz ancak burada sözün merfu oluşuna delalet eden bir karine varsa o zaman hükmen merfu olur. Veya mevkuf oluşuna delalet eden bir karine varsa mevkuf olur.

Tabiinin: "şu ve şu sünnettendir" sözü, bu karineye misaldir. Ancak, tercih edilen görüş, bu karine ile hadisin merfu hükmünde değil mevkuf hükmünde olmasıdır.

13. Ders: Munkatı ve Mu'dal

Munkatı' Hadis: Senedinde, bir ravinin düşürüldüğü hadistir. Ancak şu şartla ki, düşen ravi sahabe olmamalıdır.

Ravinin senedin tek bir yerinde veya birden fazla yerinde düşmesi fark etmez, lakin her tabakada düşen ravi sayısı birden fazla olmamalıdır. Senedin farklı yerlerinde birden fazla ravi düşerse, iki yerde munkatı veya üç yerde munkatı veya daha fazla yerde munkatı hadis denir. Ravinin senedin evvelinden ya da ortasından düşmesi de eşittir.

Hükmü; munkatı hadis, zayıf hadisinin çeşitlerindendir.

Mu'dal Hadis: Senedin hangi yerinde olursa olsun iki veya daha çok ravinin düştüğü hadistir. Şu şartla ki, düşen raviler peş peşe olmalıdır. Sahabe ve tabiinin düşmesi veya Tabiin ile Tebaut-Tabiinin düşmesi veya bu ikisinden önce iki ravinin düşmesi gibi. İki ravinin arasındaki bir ravinin düşmesi ve sonra senedin başka bir yerinde başka bir ravinin düşmesine gelince buna iki yerde munkatı hadis denir ki, bunun izahı munkatı bahsinde geçmiştir.

Örnek: İmam Malik, Muvatta'da şu hadisi rivayet etti. "Bana, Ebu Hureyre radıyallahu anh'den ulaştı ki, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem, yiyecek ve giyim kölenin hakkıdır" buyurdu."

İmam Malik, Muvatta dışında bu hadisi muttasıl olarak, Muhammed b. Aclan'dan, o da, babasından, o da, Ebu Hureyre radıyallahu anh'den rivayet etti. Bu durumda, Muvatta'daki isnadda iki ravinin düşürülmüş olduğu ortaya çıktı.

Hükmü; Mu'dal hadis, zayıf hadisin bir çeşididir

14. Ders: Mürsel ve Muallak Hadis

Mürsel Hadis: Tabiinin, sahabeden raviyi zikretmeden, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'e ref ettiği hadise denir. Tabiinden birisi; "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu" derse, bu hadis mürsel olur.

Örnek; İmam Malik, Muvatta'da, Zeyd b. Eslem'den, O da, Ata b. Yesar'dan, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in: "**Ateşin şiddeti, cehennemin kabarmasındandır**" buyurduğunu rivayet etti. Ata b. Yesar, tabiindendir, bu hadisi, Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e ref etmiştir.

Mürsel hadisin hükmü; Mürsel, zayıf hadistir. Birçok muhaddis, yalnızca güvenilir kimselerden rivayet etmekle bilinen; Said b. El-Museyyeb gibi tabiin'in Mürsel rivayetleri sahih kabul edilmiştir.

Muallak Hadis: Senedinin başında, ravisi düşürülen hadistir. Zikredilmeyen ravinin tek bir kişi olması veya birden fazla olması ya da birden fazla olanın peş peşe olup olmaması fark etmez. İsterse senedin sonuna kadar bütün raviler hazf edilmiş olsun.

Örnek: Ravinin "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu" veya "Ebu Hureyre radıyallahu anh şöyle söyledi" veya "Zuhri şöyle dedi" gibi ibarelerle, hadisleri senedsiz olarak rivayet etmesi muallak hadisin misalidir. Hâlbuki o Ravi ile Nebi sallallahu aleyhi ve sellem ya da sahabe ya da tabiin arasında birden fazla ravi vardır.

Hükmü; Zayıftır. Çünkü isnaddan hazf edilen ravinin hali bilinmemektedir.

İmam Buhari, Sahih'inde bazen bab başlığı olarak, bazen zayıflığına işaret etmek için muallak hadisler kaydetmiştir. Hafız İbn Hacer el-Askalanî, et-Tagliku't-Ta'lik adlı eserinde Buhari'nin muallak olarak kaydettiği rivayetlerin mevsul isnadlarını tespite çalışmıştır.

15. Ders: Müselsel Hadis

İsnadının ricalinin her birinin, tek bir hal veya tek bir sıfat üzere olduğu hadislerdir.

Teselsülün çeşitleri

1- Ravilerin sözlü halleri konusunda teselsül: Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in, Muaz radıyallahu anh'e (ra) sözü gibi; "**Ey Muaz! Seni seviyorum, her namazın arkasından, Allah'ım! Zikrinde ve şükründe bana yardım et" de**." Bu hadisin her bir ravisi, kendinden sonra gelen raviye, "Ey fulan! Seni seviyorum…, söyle" der. Buna muhabbet müselseli denir.

2- Ravilerin fiilî halleri konusunda teselsül: Ebu Hureyre radıyallahu anh hadisindeki gibi; "Ebul Kasım aleyhi's-selâm elimi tuttu ve buyurdu ki: "**Allah Teala dünyayı cumartesi günü yarattı**." Bu hadisin ravilerinden her biri kendisinden rivayet eden ravinin elini tutup ona "falanca benim elimi tuttu ve bana… dedi," der. Buna müşabeke müselseli denir.

3- Hadisi yüklenme vasıfları konusunda teselsül;

a- Sema (işitme); Bütün raviler, "filandan işittim o da filandan işitti " der.

b- Rivayet zamanı: Bayram günlerinde rivayet edilen hadis gibi..

c- Rivayet mekanı: Duanın kabul olunacağına dair, mültezemde rivayet edilen hadis ve benzerleri gibi…

Müselselin Faydası; Müselsel hadis, zabtı kuvvetli raviler tarafından rivayet edilir.

Hükmü: Müselsel hadis, isnadının teselsülü konusunda, çok az zaaftan salim kalabilir. Bu teselsüldeki zayıflıktan salim kaldığı oranda yani çok az defa sahih olur.

16. Ders: Garib ve Ferd Hadis

Garib Hadis: Garib hadisin ravisi, rivayetinde tek kalmıştır. Bu hadisi ondan başkası rivayet etmemiştir. Veya bu ravi, hadis metnindeki bir fazlalıkta veya isnad zincirindeki bir fazlalıkta infirad etmiş/tek kalmıştır. Vatanından ayrı kalmış kimseye garib denildiği gibi, rivayetinde başkalarından infirad ettiği için bu hadislere de garib adı verilmiştir.

Garip hadis iki kısımdır.

Mutlak Ferd/Mutlak garabet: Ravinin, rivayet ettiği hadislerde, bütün ravilerden infirad etmesi/tek kalmasıdır.

Örnek: Abdullah b. Dinar'ın, Abdullah b. Ömer radıyallahu anhuma'dan rivayet ettiği *Vela* hadisinde teferrüdü, ferd-i mutlak'a örnektir. "**Vela (köle azadı), neseb bağı gibi bağ meydana getirir, satılmaz ve hibe edilmez**"

Bu hadisi, İbn Ömer radıyallahu anhuma'dan, Abdullah b. Dinar'dan başka hiçbir ravi rivayet etmemiştir. İbn Dinar, rivayetinde tek kalmıştır.

Nisbî Ferd/Nisbi Garabet: Nisbî ferd'de bazı kayıtlar vardır:

1- Sikanın infiradı: Burada, "bu hadisi, şu güvenilir raviden başka hiçbir sika/güvenilir ravi rivayet etmedi" kaydı vardır.

2- Ravinin, hocasından rivayetinde infiradı: Burada, "bu hadisi, filan hocadan şu öğrencisinden başka hiçbir öğrencisi rivayet etmedi" kaydı vardır.

3- Bir belde ehlinin infiradı: Burada "bu hadisi sadece filan şehrin ahalisi rivayet etti" kaydı vardır.

Hükmü: Garib hadis; sahih, hasen veya zayıf olabilir.

Güvenilir Ravinin Ziyadesinin Hükmü

İbn Cema'a şöyle der: "Güvenilir ravinin ziyadesi üç kısımdır: Birincisi: Güvenilir ravilere aykırı olarak rivayet edilendir ki; bu reddedilir. İkincisi: Güvenilir râvi, rivayet ettiği haberle başkalarının rivayetine hiçbir surette muhalif düşmez; bu durumda her hadîs, hepsi güvenilir olan râvilerin, rivayetiyle tek kaldıkları hadîs gibidir ve makbuldür. Hattâ el-Hatîb, böyle bir hadîsin kabulü hakkında ulemânın ittifakı bulunduğu görüşündedir. Üçüncüsü: Hadisin metninde, aynı hadisi rivayet eden diğer ravilerin zikretmediği ziyadeyi rivayet etmek. Birçok imam bununla (üçüncü türden sikanın ziyadesiyle) delil getirmişlerdir.

El-Hatîb, fıkıh ve hadîs ashabının, sika olan bir râvinin, rivayetinde tek kalması halinde ziyadesinin makbul olduğu görüşünde olduklarına işaret etmiştir.[10]

[10] Bkz.: El-Kifâye, s. 424-425 el-Menhelu'r-Revi (1/58)

17. Ders: Aziz Hadis ve Meşhur Hadis

Aziz Hadis: Senedin bütün tabakalarında ravi sayısı ikiden az olmayan hadistir. Diğer bir ifadeyle bütün tabakalarda iki kişinin iki kişiden rivayetine azîz denilir.

Örnek: Buhâri ve Müslim'in Enes radıyallahu anh'den; ayrıca Buhârî'nin Ebu Hureyre radıyallahu anh'den rivayet ettikleri şu hadistir: “Sizden biriniz, ben kendisine ana babasından, çoluk-çocuğundan ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça tam manasıyla iman etmiş olmaz.”[11]

Bu hadisi Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'den Enes ve Ebu Hureyre radıyallahu anhuma; Enes radıyallahu anh'den Katâde ve Abdulazîz b. Suheyb; Katâde'den Şu'be ve Sa'id; Abdulaziz'den İsmail b. Uleyye ve Abdulvâris; bunların her birinden sayılan ikiden fazla olan raviler rivayet etmişlerdir.

Hükmü: Aziz hadis, sahih, hasen veya zayıf olabilir.

Meşhur Hadis: Tevatür derecesine varmamakla birlikte ikiden fazla tarîki bulunan habere denir. Fakihler böyle hadisler hakkında “müstefiz” tabirini kullanırlar.

Örnek: Önceleri sadece Ömer radıyallahu anh'den rivayet edilmiş olmakla ferd iken isnadında ondan sonra gelen üçüncü ravisi Yahya b. Sa'îd el-Ensârî'den; Ebu İsmail El-Herevî'nin araştırmasına göre yedi yüz kişinin rivayetiyle sonradan şöhret bulmuş ve meşhur haline gelmiştir.

Ravisi olsun olmasın yahut aslı bulunsun, bulunmasın dillerde hadis olarak dolaşan haberlere de meşhur denir. Bir başka deyişle isnadı ister bir; ister birden fazla olsun, isterse hiç olmasın halk arasında hadis olarak bilinen rivayetler de meşhur adıyla bilinirler. Böyle hadislere meşhur denmesinin rivayet tarikleri ile alakası yoktur. Rivayetin hadis olarak yayılmasına bağlıdır.

Hükmü: Meşhur Hadis, sahih, hasen veya zayıf olabilir.

[11] **Sahih.** Buhari (İman 7); Müslim (İman 15).

18.Ders: Mütevatir Hadis

Mütevatir Hadis: Her tabakada Nebî sallallahu aleyhi ve sellem üzerine yalan söylemeleri aklen mümkün olmayan çok sayıda ravi tarafından görerek veya işiterek rivayet edilen habere/hadîse mütevatir denir.

Mütevatir'in Şartları:

1- Ravi sayısının çokluğu

2- Ravilerin, adeten yalan üzerine birleşmelerinin imkânsız olması

3- Bu çokluğun, senedin başından sonuna kadar devam etmesi

4- Görerek veya işiterek rivayet edilmiş olması.

Örnek; Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "Kim kasten benim adıma yalan söylerse Cehennem'deki yerine hazırlansın" Bu hadis, yüz sahabeden gelmiştir.

Hükmü; Mütevatir Hadis, zaruri ilim ifade eder.

Mütevâtir hadîsler mutevatir-i lafzî (lafzen mütevâtir) ve mütevatir-i ma'nevi (ma'nen mütevâtir) olmak üzere iki kısma ayrılır.

Lafzî mütevâtir: Lafzında tevatür hâsıl olan hadîslerdir.

Ma'nen mütevâtir: Lafızları az çok birbirinden farklı olmak üzere manasında tevatür yoluyla rivayet edilen hadîstir.

Mütevatirin bu iki kısmı şöyle bir misalle daha iyi anlaşılabilir. Diyelim ki bir kimsenin sadaka verdiğine dair çeşitli rivayetler gelse, bu rivayetlerin birinde o kimsenin deve sadaka ettiği, bir başkasında at, bir diğerinde koyun sadaka verdiği belirtilse bu haberin sadaka verme hususu ma'nen mütevâtir olur. Eğer böyle bir haber hep aynı sözlerle rivayet edilirse o zaman da lafzen mütevâtir adını alır.

19. Ders: Mu’an’an, Muen’en ve Mubhem Hadis

Mu’an’an Hadis: “an” lafzı ile rivayet edilen hadistir. Ravi bazen hadisini rivayet ettiği isnadında semâ/işitmeye veya diğer hadis rivayet metotlarından biriyle rivayete delâlet eden “semi'tu”, “haddesenâ”, “ahberanâ” yahut benzeri eda lafızlarından birini kullanmaz. Yerine sadece “an” lafzını kullanır. İsnadda “an” lafzı kullanarak rivayete “an'ane”; böyle rivayette bulunan raviye “mu'an'in” denir.

An'ane ravi ile şeyhi arasında mülakata/karşılaşmış olmaya delalet etmez. Şeyhinden “an fulân” diyerek rivayette bulunan ravi gerçekte onu görmemiş ve hadisi ondan almamış olabilir. Bu durumda isnadı munkatı/kopuk olabileceği gibi tedlis yapmış da olabilir. Her iki halde de hadisi sahih addedilmez.

Mu'an'an hadisin muttasıl sayılabilmesinin şartları:

1- “an” lafzı ile rivayette bulunan ravinin sika olmasıdır.

2- Ravinin tedlis yapan yani karşılaşmadığı şeyhlerden hadis rivayet eden biri (mudellis) olmaması.

3- Ravinin hadis aldığı şeyhiyle karşılaşmış olduğunun bilinmesidir.

Hükmü: Sahih, hasen veya zayıf olabilir.

Mu’en’en Hadis: “enne” edatıyla rivayet edilen hadistir. Buna “Mü’ennen” de denilmiştir. Mu’an’an hadis hakkında söylenenlerin aynısı Mu’ennen hadis için de geçerlidir.

Mubhem Hadis: Senedinde veya metninde ismi zikredilmeyen bir erkek veya kadın bulunan hadistir.

Örnek: “…Süfyan’dan, o da bir adamdan…” Burada “bir adamdan” denilerek ismi belirsiz bir ravi zikredilmiştir.

Hükmü; Eğer ibham (ismi belirtilmeyen şahıs) isnadda bulunursa ve bilinmiyorsa, o zaman zayıf gurubuna girer. Ama mübhem olan kişi, metinde geçiyorsa, o zaman zarar vermez.

20.Ders: Müdelles Hadis

Müdelles Hadis: Bir ravinin muasırı olup görüşmediği veya görüştüğü halde hadis almadığı bir şeyhten işitmişçesine rivayette bulunmasına tedlis denir. Ravinin hadis işittiği şeyhten gerçekte işitmemiş olduğu hadisi rivayet etmesi de tedlistir. Ravi bu hadise kapalılık karıştırdığı için müdelles hadis denilmiştir.

İsnad Tedlisi: Ravi, hadisini, isnadında kesinlikle rivayeti belirten cezm sığaları yerine "kâle", "an" gibi lafızlar kullanarak nakleder. Oysa naklettiği hadisi isnad ettiği kimseden işitmiş değildir. Ondan işittiği zannını uyandıracak şekilde rivayet etmekle isnadında tedlis yapmış olur.

Örnek: "Ali b. Haşrem anlatmıştır: "Bir gün, Sufyan b. Uyeyne'nin yanında idik. Bize "Kale'z-Zuhrî: ez-Zuhrî dedi ki…" diyerek bir hadis rivayet etti. Rivayet ettiği hadisi ez-Zuhrî'den bizzat işitip işitmediği soruldu. İşitmediğini söyledi ve şöyle dedi:

"Bana Abdurrazzak, Ma'mer'den tahdis etti, o da Zührî'den rivayet etti."

Sufyan b. Uyeyne, ez-Zuhri ile aynı asırda yaşamış, onunla görüşmüştür. Ne var ki ondan hiçbir hadis rivayet etmemiştir. Oysa bu haberde görüldüğü gibi önce "kale'z-Zuhrî" diyerek bizzat ondan kendisi işitmiş gibi hadis rivayet etmiştir.

İkinci örnek: "… Yahya şöyle derken işittim: "Hişam b. Urve babasından Aişe radıyallahu anha'nın şöyle söylediğini naklederdi: "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem iki iş arasında muhayyer bırakılmadı. Eliyle bir şeye asla vurmadı."

Yahya şöyle dedi: (Hişam'a) sorduğumda şunları söyledi: "Babamın Aişe'den naklen haber verdiğine göre o "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem iki iş arasında muhayyer bırakılmadı." dedi. Ben babamdan bundan başka bir şey duymadım. Geri kalan kısmı ondan işitmedim. O kısım ancak ez-Zühri'dendir.

Bu hadis de manasından anlaşılacağı gibi iki kısımdır. Her iki kısım Hişam'ın babası - Urve İbnu'z-Zübeyr – Aişe radıyallahu anha isnadıyla rivayet ettiği hadis olarak görünmektedir. Oysa ikinci kısım başkasından rivayet edildiği halde yine Hişam'ın babasından işiterek rivayet edilen bir hadis gibi gösterilmiştir. Böylece tedlis yapılmış, müdelles olmuştur.

Hükmü: Müdellis olan kişi, müdelles hadisi işitmeye veya işitmemeye ihtimali olan bir lafız ile mesela 'an' lafzı ile rivayet ederse bu hadis reddedilir. Eğer o hadiste "haddeseni, semi'tu, ahberana" gibi işitmeye delalet eden ifadeleri açıklarsa ve ravi de sika ise o zaman hadis makbul olur.

21.Ders: Şuyuh Tedlisi ve Tesviye Tedlisi

Şuyuh Tedlisi; Ravinin hadis rivayet ettiği şeyhinin isnadında herkesçe bilinen meşhur isim, künye veya lakabıyla değil, bilinmeyen isim, künye, ya da lakapla anmasıyla meydana gelen tedlistir.

Ravinin şuyuh tedlisi yapmasına neden olan sebepler çeşitlidir.

- Şeyh, ya cerh edilmiştir; ravi onu herkesçe bilinen isim, künye veya lakabıyla andığı takdirde hadisi zayıf sayılacaktır. Bu kusuru gizlemeye çalışır.

- Ya yaş bakımından kendisinden küçüktür.

- Yahut da ondan pek çok hadis işitmiştir.

Bu hadisleri aynı şahıstan aynı şekillerde rivayet etmek hoşuna gitmez. Bir değişiklik yapmak ister. Bu gibi durumlarda ravi, şeyhini herkesin bileceği şekilde anmamakla tedlis yapmış olur.

Örnek: Ebu Bekr b. Mucâhid isimli bir ravi, bazı isnadlarında "haddesenî Abdullah b. Ebî Abdillah" demiştir. Abdullah b. Ebî Abdillah ismiyle andığı şeyhinin muhaddislerce bilinen ismi Abdullah b. Ebî Dâvud'dur. Sünen sahibi meşhur muhaddis Ebu Davud'un oğludur. Ebu Bekr b. Mucâhid'in isnadında şeyhini bütün hadisçilerin bildiği ismiyle değil değişik bir isimle anmış olması şeyhini tedlistir.

Tesviye Tedlisi: Ravinin isnadında sika olan raviler arasındaki bir zayıf ravinin adını atlayıp, isnadı aynı seviyede sika ravilerden meydana geliyormuş gibi göstermesinden ibaret tedlistir.

Örnek: "Bakiyye'den rivayet edilmiştir: (demiştir ki) bana Ebu Vehb el-Esedî tahdis etti. O Nafi'den, o da İbn Ömer radıyallahu anhuma'dan rivayet edildiğine göre (şöyle demiştir). "Bir kimsenin görüşünün esasını bilmeden müslümanlığını övmeyiniz."

Bu hadisin isnadı, aslında Ubeydullah b Amr - İshak b. Ebî Ferve – Nafi - İbn Ömer şeklindedir. Ancak Bakiyye, aradaki İshâk b. Ebî Ferve adındaki zayıf raviyi isnadından düşürüp, bütün isnadı aynı seviyede sika ravilerden ibaret gibi göstermiştir.

Diğer taraftan yaptığı tedlisin anlaşılmaması için Abdullah b. Amr isimli şeyhini, meşhur olmayan "Ebu Vehb el-Esedî" künyesiyle anmıştır. Böylece hem tesviye hem de şuyuh tedlisi yapmıştır.

22. Ders: Şaz ve Mahfuz

Sika bir ravinin, metinde veya senedde, kendinden daha sika olan ravilere (hıfz ve sayı olarak kendisinden daha tercihe şayan olana) muhalif olarak, ziyade ve noksan yapıp, hadisi sevk etmesine **şaz** denir. Burada daha güvenilir ravilerin rivayetine de “**mahfuz hadis**” denir.

Bir hadisin şaz olabilmesi için; iki rivayet arasında gerçekten bir muhalefetin bulunması ve iki hadisin cem’inin (aralarının bulunmasının) imkânsız olması gerekir. Araları bulunamayınca hadislerden birinin kabulü, diğerinin reddi lazım gelir. Ama cem imkânı varsa o zaman hadis şaz olmaz.

* Yine burada sikanın ziyadesi ile şazı karıştırmamak gerekir. Sika bir ravinin, - muhalefet söz konusu olmadığı sürece - metinde diğerlerinin zikretmedikleri bir ziyade zikretmesi veya diğerlerinin zikrettikleri bir ziyadeyi zikretmemesi şaz değildir. Yahut isnadda, başkalarının kesik bir isnadla rivayet ettikleri bir hadisi, sika bir ravinin muttasıl olarak nakletmesi her zaman şaz değildir. Bazen bazı karinelerle bu durum, isnadda sikanın ziyadesi olarak kabul edilir.

İsnadda şaz olana örnek: Güvenilir bir ravi bir hadisin isnadını, mesela Zuhri – Ebu Seleme yoluyla zikrederken, ondan daha güvenilir raviler aynı hadisi; Zuhri – Said b. El-Museyyeb şeklinde rivayet ederlerse, Zuhri’nin şeyhini “Ebu Seleme” şeklinde zikreden rivayet; - destekleyecek başka bir karine olmadığı sürece - isnad olarak şaz kabul edilir. Yine güvenilir bir ravi bir hadisi mevkuf olarak zikreder de, ondan daha güvenilir raviler aynı hadisi merfû olarak rivayet ederlerse, mevkuf olarak rivayet edeninki şaz kabul edilir. Yahut güvenilir bir ravi aynı hadisi merfu rivayet eder, daha güvenilir olanlar mevkuf rivayet ederlerse bu da aynı şekilde isnadı şaz rivayete örnektir. Ancak yine bazı karinelerle bu durumda sikanın ziyadesi olarak kabul edilmesini gerektiren durumlar söz konusu olabilir.

Metinde şaz olana örnek; Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “**Kim beni rüyasında görürse, gerçekten beni görmüştür**. **Şeytan benim şeklime giremez.**”[12] Bu hadisi; dokuz farklı sahabe Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den bu mânâda rivayet etmişlerdir. Ebu Hureyre radıyallahu anh’den de beş farklı tabiî rivayet etmiştir. Bu tabiîlerden biri olan Ebu Seleme’den: iki farklı ravi nakletmiştir. Ebu Seleme’den rivayet eden; İbn Şihab Zuhrî’den gelen iki rivayetten birinde râvi şekke düşerek: “**Kim beni rüyasında görürse uyanık iken de görecektir veya görmüş gibidir**”[13] lafzıyla zikretmiştir. Muhtemelen bu hata, Zühri’den rivayetlerinde bazen yanılgıya düşen Yunus b. Yezid’e aittir. Nitekim İmam Ahmed Yunus’un, Zühri’den rivayetlerinde bazen yanıldığına dikkat çekmiştir. “**Uyanık iken de görecektir**” lafzıyla gelen rivayet şaz, diğerleri mahfuzdur.

Hükmü: Şaz hadis zayıftır. Mahfuz hadis ise makbuldür.

---

[12] Bkz.: Buhari (6994-6997); Muslim (2266-68) Ziya (8/99-101, 11/411) Hakim (4/435) Tirmizi (2276) Ahmed (1/279, 375, 400, 440, 450, 2/232, 261, 342, 410, 411, 425, 463, 469, 472, 3/55, 269, 350, 472, 6/394) İbni Mace (3900-3905) İbn Hibban (13/416-417)
[13] Buhari (6993) Muslim (2266) Ebu Davud (5023) Ahmed (5/306)

23. Ders: Münker, Ma'ruf ve Metruk Hadis:

Münker Hadis: Zayıf bir ravinin, kendisinden daha kuvvetli bir raviye muhalif olarak rivayet ettiği hadistir. Daha kuvvetli ravinin rivayetine ma'ruf denir.

Örnek: İbn Ebî Hatim, Hubeyb b. Habib - Ebu İshâk Ayzâr b. Hureys - İbn Abbas radıyallahu anhuma isnadıyla Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle bir söz rivayet etmiştir: "Kim namaz kılar, malının zekâtını verir, hacceder, Ramazan orucunu tutar ve misafirini ağırlarsa Cennet'e girer." Bu hadis İbn Ebî Hâtim'e göre münkerdir; zira diğer sika ravilerin Ebu İshak tarikinden gelen rivayetleri mevkuftur; yani İbn Abbas'ın sözüdür. Örneğimizde Hubeyb b. Habîb'in; Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e kadar ulaşan (merfu); rivayeti münker olduğuna göre, İbn Abbas radıyallahu anhumaya ait mevkuf bir söz olarak Ebu İshak tarikinden gelen rivayet ma'ruftur.

Hükmü: Münker hadis, zayıf ve merduddur. Ancak onun mukabili olan ma'ruf hadis ile ihticac edilir.

Metruk Hadis: Zayıf oluşunda ittifak edilen veya yalanla itham edilmiş bir ravinin tek başına rivayet ettiği hadise denir. Bazı muhaddisler metruk yerinde matrûh terimini kullanmışlardır.

Bu tarifte, makbul ravilerin rivayetlerine muhalefet söz konusu değildir. Yani onlara aykırı olmak yerine ne şekilde rivayet edilirse edilsin, cerhin ağırlarına delalet eden sebeplerle cerh edilmiş bir ravinin tek kalması esas alınmıştır. Bu nokta onu münker hadisten ayıran en önemli husustur.

Örnek: Sadaka b. Musa'nın Ferkad es-Sencî - Murra et-Tayyib - Ebu Bekr radıyallahu anh yoluyla rivayetleri ve Amr b. Şemir'in; Câbir el-Cu'fî - el-Hâris el-A'ver – Ali radıyallahu anh isnadıyla rivayetleri metruk hadislere örnektir.

Meselâ; "**Hiçbir hilekâr, hiçbir cimri ve emri altındakilere kötü muamele eden kimse cennete giremeyecektir**" sözü metruktur; çünkü bu sözü yukarıda zikredilen tarik ile Sadaka'dan başka rivayet eden olmadığı gibi, Sadaka'nın kendisi de, şeyhi olan Ferkad es-Sencî de çok zayıf iki ravidirler.

Hükmü: Metruk hadis çok zayıf hadis türlerindendir. Delil olmaz ve şahit getirilmeye elverişli değildir.

24. Ders: Âlî Hadis, Nâzil Hadis ve Mudebbec Hadis

Âlî Hadis: Herhangi bir hadisin ravisi ile kaynağı olan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem veya o hadisi rivayet etmiş bulunan meşhur hadis imamlarından birisi arasında en az sayıda ravinin bulunduğu veyahut da tanınmış hadis kitaplarından birinin musannifine arada en az ravi ile ulaşılabilen isnaddır. Ravi ile Nebî sallallahu aleyhi ve sellem veya hadis âlimi arasındaki yakınlığa “uluvv” adı verilir. Âlî’nin çoğulu “Avalî”dir.

İmam Mâlik'in en âlî isnadı sunâ'îdir (ikilidir) ki kendisi ile Nebî sallallahu aleyhi ve sellem arasında bir tabiî, bir de sahâbi olmak üzere iki ravi vardır. Bu Malik – Nafi – İbn Ömer – Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şeklindeki isnad zinciridir.

Nâzil Hadis: Âlî hadisin zıddıdır ve hadisi rivayet eden son ravi ile ilk kaynağı olan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem veya bir hadis âlimi arasında normalin üstündeki sayıda ravi bulunan isnaddır.

Mesela Buharî’nin rivayet ettiği bir hadiste onu Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’e ulaştıran isnadında üç veya dört ravi varsa onun bu isnadı âlîdir. Ama bu ravi sayısı bazı isnadlarında olduğu gibi dokuz kişiye çıkarsa bu isnadı ise nâzildir.

İsnadda uluvv, aslında istenilen bir şeyse de ricalinin sika oluşu ona tercih edilir. Abdullah İbnu'l-Mubârek, “Hadisin sıhhati, isnadının Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e yakınlığında değil, ricalinin sıhhatindedir” demiştir. Ebu Tâhir es-Silefî de şöyle der: “Rivayette asıl, hadisi âlim raviden almaktır. Âlim ravilerin nazil isnadı, araştırıcı âlimlerin görüşüne göre cahillerin âlî isnadından daha iyidir.”[14]

Âlî ve Nâzil Hadisin Hükmü: Sahih, hasen veya zayıf olabilir.

Mudebbec Hadis: Aynı tabakadan olan ravilerin veya aynı hocanın öğrencilerinin birbirlerinden rivayetlerine mudebbec denir

Örnek: Sahabeden: Aişe radıyallahu anha'nın Ebu Hureyre radıyallahu anh'den, Ebu Hureyre’nin de Aişe radıyallahu anha’dan rivayet etmesi,

Tabi'înden: Ömer b. Abdilaziz'in ez-Zuhrî'den, ez-Zuhri’nin de Ömer b. Abdilaziz’den rivayeti,

Etbâ'uttabi'inden: Mâlik b. Enes'in el-Evzâ'îden, el-Evzâî’nin de Malik b. Enes’ten rivayeti,

Daha sonraki tabakalardan: Abdurrazzak’ın Ahmed b. Hanbel'den, Ahmed b. Hanbel’in de Abdurrazzak’tan rivayetleri mudebbece örnektir.

Hükmü: Sahih, hasen veya zayıf olabilir.

[14] İbnu's-Salâh, Ulûmu'l-Hadîs (237).

25. Ders: Mudrec Hadis

İdrac: İdrac, ravinin rivayet ettiği hadisin metnine veya senedine aslından olmayan sözler sokmasına denir. Ravinin bilerek veya bilmeyerek hadise ilave ettiği bu sözler başka raviler tarafından rivayet edilir ve hadisin aslında olmadığı halde ona eklenmiş olur. Böyle idrac yapılmış hadislere "Mudrec hadis" denir.

İdrac hadisin isnadında veya metninde yapılır. Hadisin isnadına başka sözler sokulmasının belli başlı sebepleri şunlardır:

1- Ravi çeşitli isnadlarla bir hadis işitir. Bir başka ravi o hadisi senedleri arasındaki farkı belirtmeden bütün isnadlarını birleştirerek rivayet eder. Dolayısıyla rivayet ettiği isnadda olmayan öbür isnadlara ait sözleri de ona katmış olur.

2- İsnadda açıklama yapmak maksadıyla başka sözler ekler.

Metinde idracın belli başlı sebepleri ise şunlardır:

1- Metinde açıklama yapmak,

2- Ravi iki ayrı senedle iki ayrı hadis rivayet eder. Ondan rivayette bulunan bir başkası aynı hadisi senedlerden biriyle ve iki metni birbirine katarak nakleder. Bu durumda isnadıyla naklettiği hadise ikinci hadisin metninden eklemiş olur.

3- Şeyh senedi söyler, durur. Bir açıklama yapar veya başka bir şey söyler. Hadisi işitenler o sözü hadisin metninden sayar ve rivayette bulunurlar. Böylelikle isnada aslında olmayan metni idrac etmiş olurlar.

Bunun önemli bir örneğini Hâkim en-Nîsabûrî'nin naklettiği şu olay teşkil eder: Meşhur hadisçilerden Şureyk bir gün taleberine hadis yazdırmaktadır. Önce, "A'meş - Ebu Sufyân - Câbir kâle, kâle Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem" diyerek isnadını söyler ve talebelerinin yazması için susar. Tam bu sırada hadis meclisine Sabit b. Musa isimli biri girer. Sabit, nur yüzlü bir gençtir. Şureyk, sustuğu an onu görür. Yüzünün parlaklığını kastederek:

"**Gece namazını çokça kılanın yüzü gündüzleri parlak olur**" der. Sabit, isnad söylenip tam, "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki" dendiği an içeri girip böyle bir sözle karşılaşınca zanneder ki bu sözler Şureyk'in daha önce söylediği isnadın metnidir. Dolayısıyla Şureyk'in bu sözünü yazdırdığı isnadla rivayet eder.[15]

---

[15] İbn Mâce, (1/422)

26. Ders: Mudreci Anlama Yolları

1. İdrac edilen kısmı belirleyen bir başka rivayetin bulunmasıyla,

Meselâ, Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir: “Abdesti güzelce alınız... O abdest alırken iyice yıkanmayan topukların Cehennemden çekeceği var!” Bu hadisi el-Hatîb el-Bağdâdî'nin ravilerinden birisi aralarını ayırmadan her ikisi de Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e ait sözmüş gibi rivayet etmiştir.

Bu hadisin ilk kısmı ravi Ebu Hureyre'nin sözüdür. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e ait ikinci kısma idrac edildiği başka rivayetlerden anlaşılır.

Bunlardan Buhâri'nin rivayeti şöyledir: “... Muhammed b. Ziyad anlatır: Bir gün mataradan abdest alıyorduk, Ebu Hureyre yanımıza uğradı. Şöyle dedi: “Abdesti güzelce alın; çünkü Ebu'l-Kasım sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “**Abdest alırken güzelce yıkanmayan topukların Cehennemden çekeceği var**!”[16]

Her iki rivayet de idrac edilenle karşılaştırılırsa “abdesti güzelce alın” manasına gelen kısmın hadisin aslından olmadığı anlaşılır.

2. Hadisi rivayet eden ravinin sözleri ile.

İbn Mes'ud'un şu hadisi buna misaldir. “Abdullah (b. Mesud) radıyallahu anh’den rivayet edildiğine göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem: “**Kim Allah'a herhangi bir şeyi şirk koşacak olursa Cehenneme girer.**” buyurdu. Ben de derim ki “Allaha herhangi bir şeyi şirk koşmadan ölenler ise Cennete girerler”[17]

Hadisde İbn Mes'ud, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in bir hadisini rivayetten sonra “ben de derim ki” diyerek kendi fikrini söylemiştir. Aynı kısım bir başka rivayette Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bir söz buyurdu, bende ona bir söz ekledim.” şeklindedir. Üçüncü bir rivayette ise sadece Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’e ait kısım nakledilmiştir.[18] Bütün bu rivayetlerden ikinci kısmın İbn Mes'ud'a ait olup Nebî sallallahu aleyhi ve sellemin hadisine idrac edildiği anlaşılır.

3. İdracın farkına varan bir muhaddisin haber vermesiyle.

Birçok muhaddis, hadis metinlerinde veya isnadlarında yapılan idracı tespit ederek beyan etmişlerdir.

---

[16] **Sahih**. Buhâri, (1/49) bkz.: Muslim, (Tahâre. 9).
[17] **Sahih**. Buhâri, (2/69)
[18] Tedrîb, (1/269)

27. Ders: İsnadda Mudrec

Mudrecu'l-İsnad: İsnadında yapılan ilaveden dolayı müdrec olan hadistir. İsnadda idrac, daha ziyade isnadda herhangi bir açıklama yapmak maksadıyla veya ravinin yanılmasıyla meydana gelir. Bununla birlikte ravinin değişik isnadlarla bir hadis işitmesi, bir başka ravinin ondan rivayet ederken o hadisin değişik isnadlarını zikretmeksizin bütün isnadlarını birleştirerek, daha doğrusu birbirine karıştırarak rivayet etmesiyle de meydana gelir. Bunun gibi ravinin iki ayrı senedle iki ayrı hadis rivayet etmesi halinde ondan rivayette bulunan birinin o iki hadisi ayrı ayrı isnadlarıyla değil bir tanesinin isnadıyla rivayet etmesiyle de hadis mudrecu'l-isnad olur.

Örnek: Saîd b. Ebi Meryem'in şu iki hadisi rivayeti bu konuda güzel bir misal teşkil eder: "Said b. Ebi Meryem – Malik – Zuhrî - Enes b. Malik radıyallahu anh isnadıyla şöyle rivayet etmiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki, "**Birbirinize buğz etmeyin, birbirinize haset etmeyin. Birbirinizden sırt çevirip uzaklaşmayın. Birbirinizle rekabet etmeyin…**" Metindeki "ve lâ tenâfesû: birbirinizle rekabet etmeyin" kısmı müdrecdir. Bu kısım; Said b. Ebi Meryem – Malik – Ebu'z-Zinâd – el-A'rac – Ebu Hureyre radıyallahu anh yoluyla gelen şu hadisten eklenmiştir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem: "**Zandan kaçının; çünkü zan sözlerin yalanı en çok olanıdır. Birbirinize haset etmeyin. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Birbirinizin özel hayatı üstüne düşmeyin. Birbirinizle rekabet etmeyin. Birbirinize haset etmeyin. Birbirinize buğz etmeyin ve birbirinize sırt çevirip uzaklaşmayın**"[19] buyurmuştur." Her iki hadis de Malik yoluyla gelmiştir ve muttefakun aleyhtir. Ancak Enes radıyallahu anh hadisinde "ve lâ tenâfesû" lafzı mevcut değildir. Bu ziyade Ebu Hureyre radıyallahu anh hadisindedir. Hatib el-Bağdadî: "Burada Said b. Ebi Meryem vehme düştü" demiştir.

Mudrec Hadis'in Hükmü: Sahih, hasen veya zayıf olabilir.

Hadisin sened veya metnine aslından olmayan sözler idrac etmenin hükmüne gelince üç esasta özetlenebilir:

a) İdrac, hadiste bulunan bir kelime veya ibareyi açıklamak veya başka bir açıklama yapmak maksadıyla yapılırsa caizdir. Ne var ki idrac yapanın bunu açıklaması gerekir.

b) Kasıtsız olarak yanılma sonucu idrac yapılmışsa, yanılan ravi için kusur teşkil etmez. Fakat yanılması sık sık olur ve hadise başka sözler karıştırması fazlalaşırsa zabt/ezber sıfatını lekeler.

c) Kasten bilerek ve isteyerek yapılırsa haramdır. Kasıtlı olarak idrac yapan ravi, adalet vasfını kaybeder.

---

[19] Sahih. Buhari, (6/136, 7/88, 8/29); Muslim (Birr 7).

28. Ders: Muttefik ve Mufterik İle Mu'telif ve Muhtelif Hadis

Muttefik ve Mufterik: İsim künye ve nispetleri yazılış ve okunuş bakımından aynı olup da kendileri ayrı olan ravilere müttefik ve mufterik denilir.

Bazı Kelimelerde Lafzın ve yazılışın aynı mananın farklı olmasıdır. Çünkü ilgili kelimenin isim olduğu mana birden fazladır. Bu, lafızda müştereklik kabilindendir.

Örnek: el-Halil b. Ahmed isminde altı kişi vardır:

1- Kitabu'l-Arûz sahibi Basralı Nahivci Halil b. Ahmed'dir. Rivayete göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in Ahmed ismini ilk defa bunun babası almıştır.

2- Ebu Bişr el-Muzenî'dir ki onun ismi de Halil b. Ahmed'dir.

3- İsfahanlı Halil b. Ahmed'dir ki el-Abbâs el-Anberî ve diğer bazı raviler kendisinden hadîs almışlardır.

4- Hanefî fakihlerinden Kadı Ebu Saîd es-Secezî'dir. İbn Huzeyme ve el-Beğâvî'den rivayeti vardır.

5- Kadı Ebu Said el-Bustî olup yukarıda adı geçen el-Halil es-Secezî'den rivayeti vardır. Ahmed İbnu'l-Muzaffer el-Bekrî tarikıyla İbn Ebî Hayseme'nin tarîkini rivayet etmiştir.

6- Yine Ebu Said el-Bustî künyesiyle tanınan el-Halil b. Ahmed'dir. Bu zat Şafii olup birkaç ilimde bilgisi olan faziletli biridir. Endülüs'e giderek orada hadîs okutmuştur.

Mu'telif ve Muhtelif: Yazılışları aynı fakat okunuşları ayrı olan isim, lakap ve nispetlere denir.

Örnek: Hamîd-Humeyd, Selam-Sellâm, Habîb-Hubeyb, Hakîm-Hukeym gibi isimlerin yazılışları aynıdır, fakat okunuşları farklıdır.

Hadis ravilerinin isim, lakap ve nispetlerinin doğru olarak bilinmesi rivayet ettikleri hadisleri hakkında verilen hüküm hatasız olması bakımından son derece önemlidir; çünkü isimleri, lakap veya nispetleri aynı olan iki raviden biri sika olduğu halde öbürü olmayabilir. Dolayısıyla bunların rivayet ettiği hadisler hakkında hüküm verilirken isimleri aynı yazıldığı için birinin rivayeti hakkında yanlışlıkla öbürünün rivayetiymiş gibi hüküm verilebilir. Bu bakımdan isimleri, lakapları ve nispetleri yazılış yönünden aynı, fakat okunuşu farklı ravileri bilmek hadis ilminde büyük önem taşır.

29. Ders: Maklûb Hadis

Maklûb Hadis: İsnadında bir veya birkaç ravinin isimlerini ve yahut metninde mevcut kelime ya da ibarelerin gerek yerlerini değiştirmek, gerekse yerlerine başka kelime ve ibareler koymak suretiyle rivayet edilen hadislere denir.

Bir hadisi rivayet eden ravi bazen onun senedini oluşturan ravi isimlerinin bazen de metnini teşkil eden kelime ve cümlelerin yerlerini değiştirerek yahut da yerine başka kelime ya da cümleler getirerek rivayet eder. Eklediği şeyler başka hadisin ibareleri olabilir. Yahut da hadisin isnadını bütünüyle kaldırıp başka bir hadisin isnadını getirebilir. Hadisin isnad veya metnini teşkil eden kelime ya da cümlelerin yerlerini değiştirme daha çok hata ile olur.

A – İsnad Zincirinde Kalb/Değiştirme:

1 - Ravinin isminin takdim ve tehiridir. Mesela aslı; Ka'b b. Murre olan ravi isminin Murre b. Ka'b olarak değiştirilmesi buna örnektir.

2 - Ravilerinden bir ravi ile meşhur olan bir hadisin, o ravisini, onun dengi olan aynı tabakadan başka bir ravi ile değiştirmektir.

Örnek: Hammâd b. Amr en-Nasîbî, A'meş - Ebu Sâlih - Ebu Hureyre radıyallahu anh isnadı ile şu merfu hadisi rivayet etmiştir: "**Yolda müşriklerle karşılaştığınız zaman onlara önce siz selam vermeyiniz.**" Bu hadisin meşhur olan isnadı aslında Süheyl b. Ebi Salih - Ebu Salih - Ebu Hureyre radıyallahu anh şeklindedir. Hammâd b. Amr en-Nasîbi, Süheyl yerine el-A'meş'i koyarak rivayet etmiştir. Böylece aslında sahih olan hadis maklûb hale gelmiştir

B – Hadis Metninde Kalb;

Hadis metnini oluşturan kelime ya da cümlelerin yerlerini değiştirmektir.

Örnek: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "**Size bir şeyi yasak kılmışsam ondan kaçınınız; emrettiğim şeyleri de gücünüz yettiğince yerine getiriniz.**"[20] Bu hadisi et-Taberânî şöyle rivayet etmiştir: "**Size bir şeyi emrettiğim zaman onu yapınız. Bir şey yasakladığım zaman da ondan gücünüzün yettiğince kaçınınız.**"[21]

Bu hadis, emir ve nehiy fıkralarının yer değiştirmesiyle maklub olmuş ve görüldüğü gibi sahih rivayetlerdeki emirlerin yerine getirilmesindeki güç yetmesi kaydı, nehylerden kaçınmaya bağlanmıştır.

Hükmü: Maklub hadisler, ravinin gaflet ve galat gibi zabt kusurlarından kaynaklanır. Bu hadisin sabit olan aslıyla amel edilir ve maklub olan rivayet zayıf sayılır.

---

[20] **Sahih.** Buhari, (8/142): Muslim, (Hac, 73).
[21] Tedrîbu'r-Ravi, (1/293).

30. Ders: Muztarip Hadis

Muztarip Hadis: Bazen bir, bazen de birden fazla ravilerden birbirine aykırı şekilde rivayet edilen, ravileri adalet ve zabt yönünden yakın derecelerde olduklarından dolayı aralarında herhangi birini tercih imkânı olmayan hadîslerdir

Bir hadîsin birbirine zıt birkaç şekli vardır. Böyle durumlarda aynı hadîsi değişik şekillerde rivayet eden ravilerin hepsi, adalet ve zabt bakımından birbirlerine yakın olduklarından bu rivayetlerden herhangi birini tercih etmek imkânı yoktur. Bu tercihi imkânsız hale iztırab denir. Gerek senedinde gerek metninde iztırab olduğu halde rivayet edilen hadîse ise muztarib adı verilir.

Bu açıklamadan anlaşılacağı gibi iztırab hadîsin isnadında veya metninde olur. İsnadında daha çoktur. Böyle isnadında iztırab bulunan nıuztaribe; muztaribu'l-isnâd, metnindeki ıztırab yüzünden muztarib olana ise; muztaribu'l-metn tabir edilir.

Örnek: Namazda Fatiha'dan sonra "Besmele"nin okunup okunmayacağı konusundaki Enes b. Mâlik radıyallahu anh'den rivayet edilen hadis şöyledir: "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in, Ebu Bekr, Ömer ve Osman radıyallahu anhum'un arkalarında namaz kıldım. Hepsi de namaza "el-Hamdu lillahi rabbi'l-alemîn" diye (Fatiha okuya)rak başlıyorlar; kıraatin ne başında ne de sonunda "besmele" okumuyorlardı."[22] İbn Abdilberr, hadisin iztırabını şöyle anlatmıştır: "Bu hadisin lafızları üzerinde pek çok ihtilaf edilmiştir... Bazı rivayetlerde "Bismillâhirrahmânirrâhîm" okumuyorlardı; bazılarında "açıktan okumuyorlardı" bazılarında "açıktan okuyorlardı" bazılarında kıraate "el-hamdu lillâhi rabbi'l-alemîn" ile başlıyorlardı", bazılarında da "besmeleyi okuyorlardı" denilmektedir. Bu öyle bir ıztırabdır ki, hiçbir ravinin elinde (hangi rivayetin doğru olduğunu anlamaya yardım edecek) hüccet yoktur."[23] Bu hadis metninde iztiraba örnektir.

Ravilerinin zabtının daha kuvvetli olması veya hadis aldıkları hocaları ile daha fazla sohbet etmeleri nedeniyle, rivayetlerin birini tercih imkânı varsa o zaman, tercih edilen rivayetin kabulu kesinleşir. Tercih edilmeyen rivayet ise şaz ya da münker olarak kalır. Bu durumda ıztırab olmaz.

Hükmü: Muzdarib hadis, Ravilerinin zabtının zayıflığına işaret ettiği için zayıf hadistir.

Bununla birlikte isnadında iztırab bulunan bazı hadîslerin metni sahih olabilir. Bu tıpkı isnadında bulunan illetin bazen hadîsin metninde tesir etmeyişi gibidir. Bunu şöyle bir misalle açıklayabiliriz. Sufyanu's-Sevri ile Sufyan b. Uyeyrıe'den hadîs rivayet eden raviler bellidir. Bunlardan rivayeti olan ravi isnadında bazen "haddesenâ Sufyân" der. Hangisi olduğu belli olmaz. Hadis de öylece kalır. Her iki Sufyan da sika raviler olduğundan hadisin metninin sıhhatine bunun bir zararı olmaz.

[22] Muslim, (Salât, 13).
[23] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, (179).

31 Ders: Muallel Hadis

Muallel Hadis: Buna ma'lûl hadis de denir. Görünüşte, sahih olan, ancak aslında sıhhatine mani teşkil eden gizli bir kusur taşıyan hadise muallel hadis denir.

İllet; Hadisin kabulüne mani olan gizli kusurdur. Her ne kadar hadis dış görünüşte sağlam görünse de hadisin kabulüne mani olur.

Mevsul (kesintisiz) hadisin irsal edilmesi (sahabeden ravisinin zikredilmemesi), mürsel hadisin (sahabeden ravisi belli olmayan rivayetin) ittisali (kesintisiz olarak zikredilmesi), metine ve senede ekleme yapılması, merfu (Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e ait) hadisin vakf edilmesi (sahabeye nispet edilmesi) veya mevkuf (sahabeye ait) hadisin ref edilmesi (peygambere nispet edilmesi) gibi hususlar, illet kapsamındadır.

Hadis illetlerini ancak Allah'ın parlak bir zekâ, güçlü bir hafıza, ravilerin dereceleri hakkında tam bir bilgi, isnad ve metinlerdeki kusurları sezebilecek kuvvetli bir meleke bahşettiği âlimler farkedebilirler. Bu bakımdan hadis âlimleri arasında çok az kimse mu'allel bahsindeki bilgisiyle şöhret kazanabilmiştir. Ali İbnu'l-Medînî, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Ya'kub b. Ebî Şeybe, Ebu Hatim er-Râzi, Ebu Zûrati'r-Râzî ve ed-Dârekutni mu'allel hadisler konusunda isim yapmış sayılı âlimlerden birkaçıdır.

Örnek: "Malik'den rivayet edilmiştir. Ona Ebu Hureyre'nin "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şunları buyurdu" dediği ulaşmıştır: "**Yiyeceği, adet üzere giyeceği köle için (sahibi üzerinde) bir haktır. Köleye gücü yeteceği işlerden başkası teklif edilmez**."[24] Hadis, "ennehu belağahu/ona ulaştığına göre" lafzıyla rivayet edilmiştir. Bu duruma göre İmam Mâlik ile Ebu Hureyre radıyallahu anh arasında en az iki ravi düşmüştür. Dolayısıyla mu'daldir. Hâlbuki aynı hadisi Müslim mevsûl olarak Mâlikin isimlerini zikretmediği ravilere karşılık gelen Bukeyr İbnu'l-Eşecc – Aclân - Ebu Hureyre isnadıyle rivayet etmiştir.[25] Şu da var ki bu hadis, hangi tarîkden illetli ise sadece o tarîkden mu'alleldir. O tarîkin illetli olması sahih tarîklerini etkilemez. Şu halde İmam Mâlik'in o rivayeti her ne kadar isnadından ravi düşmesi sebebiyle illetli ise de başka muhaddisler tarafından sahih olarak rivayet edildiğinden o illeti yaralayıcı illet olmaktan çıkarmıştır.

Hükmü: Muallel hadis, zayıf hadisin türlerindendir.

[24] Muvatta, (695)
[25] Muslim (1662) Müsned, (2/342). Aynı hadis Müsned'de bir de, Muhammed b. Aclan - babası Ebu Hureyre isnadiyle gelmiştir (2/247)

32. Ders: Mevdu/Uydurma Hadis

Mevzu Hadis: Çeşitli maksatlarla uydurulup Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e iftira ve nisbet edilerek rivayet edilen sözlere denir.

İslâm düşmanlığı, fırka ve mezhep taassubu, kabile, dil, belde veya peşinden gidilen kişileri öğme düşüncesi, mevki ve dünyalık hırsı, cahillik gibi sebeplerle Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in ağzından hadis uydurulmuştur. İsnadsız hadis kabul görmeyeceği için de tamamen Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in ağzından uydurulan bu sözlere rağbet sağlamak üzere düzme isnadlar ekleyerek halk arasında yayılmıştır. İşte bu şekilde Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e iftira edilerek onun ağzından uydurulan sonra da uydurma isnadlarla müslümanlar arasında yayılan rivayetlere mevzu hadis adı verilmiştir. Mevzu hadislere az olmakla birlikte aynı manada muhtalak denildiği de olur.

Örnek: Bir gün Me'mun b. Ahmed el-Hereviye: "Görüyor musun Horasan'da İmam Şâfiî'ye tâbi olanlar ne kadar çoğaldı" denilince hemen Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e kadar ulaşan bir isnad söyleyerek onun: "**Gün gelir, ümmetimden Muhammed b. İdris (İmam Şafii'nin adıdır) isminde biri çıkar. O ümmetim için İblis'den daha tehlikelidir. Gün de gelecek, ümmetimden Ebu Hanîfe adlı biri çıkacak, o ümmetimin ışığı olacaktır**" buyurduğunu rivayet eder.

Diğer bir uydurma sufiler arasında: "**İşleriniz sizi sıkıştırdığı zaman kabir ehlinden yardım isteyin**" şeklinde meşhur olan sözdür. Bu söz, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in gönderiliş gayesi olan tevhide tamamen aykırı olmasına ve hiçbir hadis kitabında isnadlı bir rivayeti mevcut olmamasına rağmen, sahih hadislerden daha fazla meşhur olmuştur.

Yahya b. Said el-Kattan: "Hayr ve zühde nispet edilen kişiler kadar hadis konusunda yalanı fazla olan kimse görmedim" demiştir.

Mevzu hadisleri öğrenmek için; Şevkani'nin; Fevadiu'l-Mecmua (Tercümesi: Uydurma Hadisler), el-Elbani'nin; Silsiletu'l-Ehadisi'z-Zaife, Aliyyu'l-Kari'nin; el-Masnu' Fi Marifeti'l-Mevdu (Terc.: Uydurma Oluşunda İttifak Edilen Hadisler) , İbn Kayyım el-Cevziyye'nin; Nakdu'l-Menkul/el-Menaru'l-Munif (Terc.: Uydurma Hadisleri Tanıma Yolları) gibi kitaplara müracaat edilmelidir.

Hükmü; O, batıldır. Ondan sakındırmak veya ilim taliplerine bunu öğretmek gayesi dışında, onun rivayeti haramdır.

33. Ders: Makrun, Şahit ve Adıd

Makrun: Bazı ravilerin, zayıf hadislerini sika olarak tanınmış bir ravinin hadisiyle birlikte zikrederek ona adeta kuvvet kazandırmak istemesine makrunen rivayet denir.

Şahit: ferd olduğu zannedilen hadis, aslında bilinen vecihlerden rivayet edilmeyip onun yerine aynı manada bir başka hadis nakledilirse buna da şahid denir.

Şahit, mutâbiden daha umumîdir; zira şahid, bazen manayı, bazen hem lafzı hem de manayı kuvvetlendirmektedir. Hâlbuki mutâbaat lafızla ilgilidir ve mana ile bir alakası yoktur.

Örnek: Ebu Sa'id el-Hudrî radıyallahu anh demiştir ki: "Yanımızda bir yetimin (emaneti bir miktar) şarap vardı. (İçkiyi yasaklayan) Ma'ide Sûresi(nin 90. ayeti) nazil olunca Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e (bu şarabı ne yapacağımı) sordum ve "Yetim malı" dedim. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem: "**Olsun, dökün**" dedi."[26]

Bu hadisi Mücalid tarikinden rivayet eden Tirmizî sonunda hadise hasen hükmünü vermiştir. Ravisi Mücalid zayıf bir ravidir. Bazı âlimler onu rivayette yanılmak ve çok hata yapmakla cerh etmişlerdir. Ne var ki, aynı hadis, Enes radıyallahu anh ve başka sahabilerin rivayetleri olan birkaç değişik vecihten de varid olmuştur. Şu hale göre zayıf ravinin rivayeti iken başka tariklerden rivayetle destek kazanarak hasen li-gayrihî mertebesine yükselmiştir.

Adıd: İrsal, tedlîs veya cehâlet yahut da isnadında mestur (hali bilinmeyen) bir ravi bulunması yüzünden zayıf duruma düşen bir hadis, güvenilir bir ravinin rivayetiyle desteklenirse zayıflıktan kurtulur ve hasen derecesine yükselir. Bu duruma göre âdıd, zayıf hadisi destekleyen, ona kuvvet kazandırarak zayıflıktan kurtarıp hasen derecesine yükselten güvenilir ravinin aynı manaya gelen hadisidir.

Hüküm: Şahit tarikleriyle zayıf hadis, hasen ligayrihi veya sahih ligayrihi derecesine çıkar ve onunla amel edilir. Hasen hadisin sahih şahidi de onu sahih ligayrihi derecesine çıkarır.

---

[26] Tirmizî, (1263) el-Elbani sahih olduğunu belirtmiştir.

34. Ders: Mutâbi’ ve Mutâbaat

Mutabaat: Şeyhinden rivayetinde tek kalmış sanılan bir raviye bir başka ravinin tabi olarak ya o şeyhten veyahut o şeyhin şeyhinden aynı hadîsi rivayet etmesi demektir. Bu ikinci rivayete “mutabi” denilir.

Örnek: Hammad b. Seleme – Eyyubu es-Sahtiyânî - İbn Sîrîn - Ebu Hureyre radıyallahu anh isnadı ile bir hadîs rivayet etmiş olsun. Bu hadîs mutâbiî olmayan bir hadîs olarak bilinsin. Yani Hammad b. Seleme'nin Eyyub'dan rivayette tek kaldığı zannedilsin. Zamanla bu hadîsin gerçekten ferd olup olmadığı anlaşılmak üzere itibar denilen araştırma yapılır ve Hammad'dan başka bir ravinin Eyyub'dan veya onun şeyhi İbn Sîrîn'den yahut da İbn Sîrîn'in şeyhi Ebu Hureyre radıyallahu anh'den rivayet ettiği ortaya çıkarsa Hammad'a mutabâ'at hâsıl olmuş, Eyyub'dan rivayete o ravi de katılmış olur.

Eğer mutâba'at rivayetinde tek kaldığı sanılan ravinin şeyhinden rivayette hâsıl olursa buna mutâbaat-ı tâmme, şayet şeyhin şeyhinden veya isnadın daha yukarısındaki şeyhlerden birinden rivayetle husule gelirse buna da mutâbaat'ı kasıra veya mutâba'at-ı nakısa denir.

“...**Ramazan yirmi dokuz gündür. Ramazan hilâlini görmedikçe oruca başlamayın. Yine Şevval hilâlini görmedikçe orucu bırakıp bayram yapmayın. Eğer görüş ufkunuz kapalı olursa oruç sayısını otuza tamamlayın**.”[27]

Bazıları bu hadîsi aynı lafız ve isnadla İmam Mâlik'den; Şafii'den başka rivayet eden olmadığını zannederek Şâfiî'nin rivayetini ferd sanmışlardır. Ne var ki sonradan aynı hadîsi İmam Mâlik'ten; Şafiî dışında Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebi'nin de rivayet ettiği görülmüş ve rivayette infirad ettiği sanılan İmam-Şafiî’ye mutabâ'at hâsıl olmuştur.

Aynı hadîsin Müslim sahih’inde Ubeydullah b. Ömer – Nâfi - İbn Ömer isnadiyle[28]; İbn Huzeyme'nin Sahih’inde ise Asım b. Muhammed - Babası Muhammed b. Zeyd - Dedesi - Abdullah b. Ömer isnadıyla benzer rivayetleri de varid olmuştur. Fakat bunlar İbn Ömer radıyallahu anhuma'dan rivayet edildiklerinden mutâbaat-ı kasıra teşkil ederler.

Hüküm: Mutabaat ile zayıf hadis hasen ligayrihi veya sahih ligayrihi derecesine çıkar ve onunla amel edilir. Hasen hadis ise, sahih bir mutabi ile sahih ligayrihi derecesine çıkar.

[27] Buhâri, (Savm 11).
[28] Muslim (Sıyam 6).

35. Ders: Hadîs Alma Yolları (Tahammulü'l-Hadîs)

a) Semâ: İşitmek ve dinlemek manâsına gelen semâ', hadîs tahammül yollarından biri ve en önemlisidir. semâ', diğerlerinden daha üstün ve daha makbul sayılmıştır. Çünkü semâ'da şeyh ile talebe karşı karşıya gelir ve talebe, arada herhangi bir vâsıta olmaksızın, şeyhi doğrudan doğruya işitir. Şeyh, hadîslerini rivayet ederken talebe bu hadîsleri ya dinleyerek hıfz eder yahut dinlerken bir taraftan da yazar. Bazen de talebenin şeyhin hadîslerini önceden elde ettiği olur. Ancak talebe, bunları rivayet etmek için şeyhten icazet veya izin almadıkça rivayet edemez. Rivayet hakkını almak maksadıyla şeyhe mülâki olur ve şeyhten o hadîsleri bizzat dinler; daha önce elde ettiği bu hadîslerden hatalı olanlar varsa, onları tashih eder.

b) Arz - Kıra'a: Râvinin, bir şeyhe âit olup da ondan işitmediği, fakat herhangi bir kitaptan veya başka bir şahıstan aldığı hadîslerin o şeyhten rivayet hakkını almak maksadıyla şeyhe başvurarak ona okumasına arz denir. Hadîs ıstılahında kırâ'at ile eş anlamda “el-kırâ'a ale'ş-şeyh: şeyhe okumak” tabirinin tam karşılığı olarak kullanılmıştır.

c) İcâze: Bir kimsenin, semâ' yolu ile aldığı hadîslerin rivayetini filân kimseye bağışlaması manâsına gelir ki, bu bağışlama, bir bakıma hadîslerinin rivayetine izin vermesi manâsında kullanılmış olur.

d) Münâvele: Şeyhin, hadîslerini ihtiva eden kitabını rivayet etmesi için elden talebeye vermesidir.

e) Mukâtebe: "Yazışma" manâsına gelen mukâtebe, hadîs ıstılahında, şeyhin kendi dinlediği hadisleri veya hadîslerinden bazısını yakında veya uzakta olan bir kimseye yazıp göndermesidir. Kitabe de denilen bu metodla, kendisine hadîs gönderilmiş olan şahıs, o hadîsleri şeyhten almış ve rivayet hakkına sahip olmuş sayılır.

f) İ'lâm: İ'lâm, "bildirmek" demektir. Hadîs ıstılahında “i'lâmu'ş-şeyh”, şeyhin, sahip olduğu hadîsi veya hadîs kitabını râviye göstererek, bunların kendi semâ'ı olduğunu bildirmesi ve fakat rivayeti için icazet verdiğine dâir herhangi bir beyanda bulunmamasıdır.

g) Vasıyye: Şeyhin, rivayet ettiği bir kitabı, ölümünden veya seyahata çıkmazdan önce birisine vasıyyet etmesidir.

h) Vicâde: "Bulmak" demektir. Istılahta, bulunan, ele geçirilen bir sahîfe veya kitaptan, semâ, icazet ve munâvele olmaksızın hadîs alıp rivayet etmektir. Sahîfe veya kitabı ele geçiren kimse, onu yazan kimsenin muasırı olsun veya olmasın, eğer o kitaptaki hadîsleri rivayet ederse, vicâde yolu ile rivayet etmiş olur.

36. Ders: Sahihayn ve Diğer Sahihler

Sahihayn ile Buhari ve Muslim'in sahihleri kastedilir. Bu iki kitap, Kütübü Sitte diye meşhur olan altı temel hadis kitabının ilk ikisini teşkil eder.

1- Sahih-i Buhârî: Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhari (194/810-256/870) Kitabına: "el-Camiu's-Sahih" adını vermiştir. Bunu, altı yüz bin hadis arasından derlediği hadislerden meydana getirmiştir. Hafız İbn Hacer'in tespitine göre tekrarlarıyla birlikte 7397 hadis vardır. Mükerrer (tekrar edilen) hadislerinin sayısı ise 2602'dir. Her dönemde ilim adamları onu kabul ile karşılamışlardır.

2- Sahih-i Muslim: Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (202/817-261/874) Müslim'in kitabına bab başlıklarını, Sahihu Müslim'i şerh eden imam Nevevî koymuştur. Tekrarlarıyla birlikte 7275 hadis vardır. Tekrarları çıktıktan sonra yaklaşık 4000 hadis kadar ihtiva eder. İlim adamlarının büyük çoğunluğu ya da hepsi bu kitabın sıhhat bakımından mertebesinin Sahih-i Buhârî'den sonra geldiğini kabul etmişlerdir.

Sahih Hadis Toplamakla Meşhur Diğer Kitaplar:

Sahihu İbn Hibban: Ebu Hatim Muhammed b. Muaz et-Temimi (354/965) Kitabın adı: et-Tekasum ve'l-Enva olup İbn Belban el-Farisi tarafından tertip edilmiştir. Bu tertibin adı: el-İhsan Fi Takribi Sahihi İbn Hibban'dır. El-Elbani ve Şuayb el-Arnaut tarafından tahkiki yapılmıştır. Sahih ve hasen hadislerin yanısıra zayıf hadislerin de bulunduğu tespit edilmiştir.

Sahihu İbn Huzeyme: Ebu Abdillah Muhammed b. İshak'ın (311/923) tasnifidir. 3079 hadis ihtiva eder. Sahih hadislerin yanısıra zayıf rivayetler de vardır.

El-Mustedrak Ale's-Sahihayn: Ebu Abdillah Hâkim en-Nisaburi (405/1014) Buhari ve Müslim'in şartlarına uygun olduğu halde onların rivayet etmedikleri hadisleri toplamaya çalışmıştır. Ancak bu kitapta Buhari ve Müslim'in şartlarına, hatta sahihin şartlarına uymayan çok sayıda hadis vardır. Hafız Zehebi, et-Telhisu'l-Mustedrek adıyla bu kitap üzerine çalışma yapmıştır.

El-Ehadisu'l-Ciyadil-Muhtare: Ziyauddin Muhammed b. Abdilvahid el-Makdisi (643/1245) Sahih ve hasen hadislerin yanısıra zayıf hadisler de içerdiği tespit edilmiştir. Kısaca “el-Muhtâre” adıyla bilinir.

El-Munteka: Abdullah b. Ali İbn Carud en-Nisaburi (307/919): Bu kitapta nadiren zayıf hadis de bulunmaktadır. Ahkâm hadislerini toplamış olan bu eser Ebu İshak el-Huveyni tarafından tahkik edilerek sahihleri ve zayıfları tespit edilmiştir.

Bu konuda zikretmeye değer muasır çalışmalar da şunlardır: **es-Silsiletu'l-Ahadisi's-Sahiha**; Şeyh Muhammed Nasıruddin el-Elbani, **Camiu's-Sahih Mimma Leyse Fi's-Sahihayn** (6 cilt); Şeyh Mukbil b. Hadi el-Vadiî ve yine Şeyh Mukbil'e ait: **Sahihu'l-Musned Mimma Leyse Fi's-Sahihayn** (2 cilt).

37. Ders: Sunenu'l-Erbaa/Dört Sünen

Kütübü Sitte'den sahihayn dışında kalan dört Sünen'e; Sunenu'l-Erbea' denilir. Sünen-i Erba'a'da üç kısım hadîs vardır: **Birinci Kısım**: Sahîhtir. Bunlar, Buhârî ve Müslim'in sahîhlerinde tahric edilmiş bulunan hadîslerin şartlarını taşırlar. **İkinci Kısım:** Kendi şartlarına göre sahîhtir. Bunlar, Buhârî ve Müslim'in kitaplarına almadıkları sahîh hadîsler cümlesindendir. **Üçüncü Kısım:** Zayıf hadîslerdir. Müellifleri bir bab'a giren her çeşit rivâyeti aynen dercetmek, zayıf olanın da zayıflığına dikkat çekmek için bunları zikretmişlerdir.

1- Nesâî'nin Sunen'i: Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâi, (214/829-303/915) "es-Sunenu'l-Kubrâ" adlı eserini telif etti. Bu kitabına sahih ve illetli olan rivayetleri de aldı. Daha sonra bunu "es-Sünenu's-Suğrâ" diye bilinen el-Mucteba kitabında özetledi. Bir hadis Nesâî'ye nisbet edilirse kastedilen el-Mucteba'dır. Şeyh el-Elbani tarafından sahih ve zayıf rivayetleri tespit edilerek yayınlanmıştır.

2- Ebû Dâvûd'un Sunen'i: Ebu Davud Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî, (202/817-275/889) Kitabında daha çok hukuk ve ahkâma ait hadisler vardır. Şeyh el-Elbani tarafından sahih ve zayıf rivayetleri tespit edilerek yayınlanmıştır. Şuayb el-Arnaut tarafından yapılan tahkikli baskısı daha kıymetlidir.

3- Tirmizî'nin Sunen'i: Ebû Îsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî (206/821-278/892) "el-Camiu's-Sahih" isimli eseri "Süneni Tirmizî" diye meşhur olmuştur. Şeyh el-Elbani tarafından sahih ve zayıf rivayetleri tespit edilerek yayınlanmıştır.

4- İbn Mâce'nin Sunen'i: Ebû Abdillah Muhammed b.Yezid b. Mâce, (209/824-272/886) Şeyh el-Elbani tarafından sahih ve zayıf rivayetleri tespit edilerek yayınlanmıştır. Şuayb el-Arnaut tarafından yapılan tahkiki ise daha kıymetlidir.

Kütübü Sitte'ye; İmam Malik'in Muvatta'ı, Darimi'nin Sünen'i ve Ahmed'in Müsned'inin eklenmesiyle Kütübü Tis'a/Dokuz Kitap denilir.

El-Muvatta: İmam Ebu Abdillah Malik b. Enes (93-179/795): Müsned, Mürsel, mevkuf ve maktu olarak 1720 rivayet vardır. Bunlardan bazısı zayıf rivayetlerdir.

Darimi'nin Sünen'i: Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman et-Temîmî ed-Dârimî, (181/797-255/868) Huseyn Suleym Esed ed-Darani tarafından sahihleri ve zayıfları tespit edilmiştir.

İmam Ahmed'in Müsned'i: İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybani (164-241), kendisinin belirttiğine göre 57.000'den daha çok hadis arasından seçmiştir. Müsned'deki hadisler tekrarları ile birlikte 40.000'i, tekrarları düştükten sonra 30.000 hadisi bulur. Ahmed Muhammed Şakir ve Şuayb el-Arnaut tarafından ayrı çalışmalar halinde sahihleri ve zayıfları tespit edilmiştir.

38. Ders: Hadis Tashihi İle İlgili Tembihler

Anlamının doğru olması, tecrübeye uygun olması veya keşif iddiası sebebiyle sahih bir isnadla gelmeyen sözler Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilemez. Tashih ancak isnad üzerine yapılır.

Şevkani Tuhfetu'z-Zakirin'de (140) şöyle der: "Sünnet mücerret tecrübe ile tashih edilemez. Duanın kabulüne ancak Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den sabit olan bir kabul sebebi delalet eder. Nitekim Allah buna tevessül etmeden de duaya icabet etmektedir. O merhametlilerin en merhametlisidir. Yine istidrac (derece derece saptırmak için) olarak da icabet edebilir."

Allame Allîş, Fethu'l-Aliyyi'l-Malik'te (1/45) şöyle demiştir: "Herkesin malumudur ki hadisler ancak isnadlarla tespit edilebilir. Keşifler, kalplerin nurları gibi şeylerle değil!"

Âlimlerin kabul ile karşılamaları hadisin tashih sebebi değildir. Zayıf hadisi âlimlerin kabul ile karşılamalarında iki durum söz konusudur:

Birincisi: Zayıf hadiste geçen bir görüş üzerinde âlimler icma etmiş olabilirler. Bu hüküm, zayıf hadisin Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilmesinden dolayı değil, âlimlerin o hususta icma etmiş olmalarından dolayı alınmıştır. İmam Şafii'nin: "Hadis âlimleri bunu tespit edememiştir. Ancak bu kabul ile karşılanmıştır" sözüyle kastettiği budur. Hadisin zayıf olduğuna hükmetmekle beraber o hadiste geçen bir hükmün gereğiyle amel edilmesi üzerinde icma edildiğini zikretmiştir. Bu yüzden Hafız İbn Hacer Fethu'l-Bari'de (c.12) "**Varise vasiyet yoktur**" hadisini zikrettikten sonra şöyle demiştir: "Lakin bu konudaki delil, Şafii'nin açıkça belirttiği gibi bunun gereğiyle amel noktasında âlimlerin icma etmiş olmalarıdır."

Derim ki; bazı hadis imamları bu hadisin isnadını tespit etmişlerdir. Özetle, âlimlerin zayıf bir hadiste geçen görüş üzerinde icma etmiş olmaları, zayıf isnadına rağmen o hadisin Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilebileceğini göstermez.

İkincisi: Kabul ile karşılandığı söylenen hadisin bazı imamlar tarafından kabul edildiği açıkça belirtilirken bazı imamlar kabul veya reddettiğini açıklamayıp sükût etmiş olabilirler. Bu durumda hadisin kabul ile karşılandığı söylenemez.

Bir hadis şeriatın esaslarına veya Allah'ın kitabına uygun olması sebebiyle tashih edilemez. Böyle bir durumda bu hadisin uygun düştüğü şer'î esas veya ayet esas alınır, zayıf isnadla gelmiş bir söz Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilemez.

39. Ders: Hadisin Zayıf Sayılması Hakkında Tembihler

Hadisin zayıflığına ancak sıhhat şartlarından birinin ihlal edilmesiyle hükmedilir. Bazı imamlar, uydurma hadisi anlama kaideleri arasında hadisin metnini zikretmişlerdir. Şüphesiz bu aslî kaidelerden değildir. Bu ancak isnadının araştırılmasından sonra ortaya çıkacak bir kaide olup, isnadına bakmadan bu kaidelerle amel edilemez. İsnad sahih değilse bu kaideler uygulanır. Bundan sonra zayıf, münker ya da mevdu derecesi tespit edilir. Şayet metin tenkidi muhaddislerin bir menheci (metodu) olsaydı bu gibi hadislerin derecesini belirlemede ihtilaf etmezlerdi. Bu da gösteriyor ki bazı imamların hadis metinleri hakkında zikrettikleri kaideler aslî değil, ancak isnadının incelenmesinden sonra uygulanan kaidelerdir.

Akla ya da kıyasa muhalefeti sebebiyle hadis zayıf sayılamaz. İbn Kayyım, İ'lamu'l-Muvakkiin'de (2/28) şöyle der: "Hadis, apaçık şekilde kıyasa muhalif olarak gelmişse, sahih hadisin asla kıyasa aykırı gelemeyeceği gerekçesiyle isnadının zayıf olması gerekmez. Kıyasın sahih olmadığı söylenir." Elbani es-Sahiha'da (5/612) şöyle demiştir: "Eser (rivayet) geldiği zaman nazar (görüş, düşünce) batıl olur. Hadisin sabit olmasından sonra inkârına yol yoktur. Şayet mücerret olarak akla uzaklığı iddiasıyla hadisleri inkâr kapısı açılırsa sahih hadislerden birçoğu inkâr edilir. Bu ise sünnet ve hadis ehlinin yolu değil, bilakis mutezile ve heva ehlinin metodudur."

Hadis, Kur'ana veya sıhhatiyle meşhur olmuş bir hadise aykırı olması sebebiyle zayıf sayılamaz. Hakikatte isnadı sahih olup da Kur'ana ya da daha sahih hadise aykırı bir hadis yoktur. Bu aykırılık sadece görünürdedir. Delile bakan kimse, onunla diğer bir delil arasını bulmaya güç yetirememişse, bu sebeple hadisin zayıf olduğuna hükmedemez. Bilakis bunun ilmini Allah'a havale eder.

Hadis, o hadisi rivayet eden ravinin görüşüne muhalif olması sebebiyle zayıf sayılamaz. Hatib, el-Fakih ve'l-Mutefekkih'te (1/141, 143) şöyle demiştir: "Sahabi, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den bir hadis rivayet eder de sonra bu sahabiden buna aykırı bir (görüş, fiil ya da fetva) nakledilirse, rivayet ettiği hadis alınır, sahabenin kendisinden rivayet edilen fiil ya da fetva terk edilir. Zira bize vacip olan, onun kendi görüşünü değil, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet ettiklerini almaktır… Zira sahabe fetva verdiği sırada rivayet ettiği hadisi unutmuş olabilir… Şüphesiz sahabi, rivayet ettiği şeyi hatırladığı halde onu zahirinden çıkaran bir tevilde bulunmuş olabilir. Nitekim Aişe radıyallahu anha seferde namaz hususunda tevilde bulunarak tam kılardı."

Meşhur hadis kitaplarında yer almaması sebebiyle hadis zayıf sayılamaz. Sahih hadisler yaygınlaşmış meşhur kitaplarda bulunanlarla sınırlı değildir. Bir hadis sahih olduğu halde meşhur kitaplarda yer almamış olabilir. Bu yüzden imamlar meşhur olmayan hadis kitaplarından birinde bir hadis buldukları zaman, onun meşhur hadis kitaplarında bulunmaması sebebiyle zayıf olduğunu söylememişlerdir. Ancak isnadına bakmışlar, sonra senedine göre hükmünü vermişlerdir.

40. Ders: Hadis Ehline Nasihat

Bu bölüm, Hatib el-Bağdadî'nin Muhtasaru Nasihati Ehli'l-Hadis adlı risalesinden özettir:

1- Hadis öğrencisinin bilgisizlik sebebiyle her nasılsa dost edinmiş olduğu, ilim ehline yaraşır hiçbir vasfı bulunmayan kişilerden derhal ayrılması, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in hadisleriyle meşgul olmaya önem vermesi, helalini haramını, hâssını âmmını, farzını mendubunu, mubahını mekruhunu, nasihini mensuhunu ve bunların dışında kalan diğer ilim dallarını öğrenmesine vesile olacak bir ilmî seviyeyi, öğrenme çağını geçirmeden ve imkânlarını kaybetmeden önce elde etmelidir.

2- Hadisçi sadece bir ravî ve muhaddis olmakla kalmamalıdır. Rabi' b. Suleyman, İmam Şafii'nin, ilmi üstünkörü (sebep ve sonuçlarını araştırmadan) öğrenen kişiler hakkında şöyle dediğini naklediyor: "Bunlar geceleyin bir yük odun toplayıp yüklenen kişiye benzerler. Belki odunlar arasında bir yılan vardır da farkına varmadan kendisini sokuverir." Rabi' b. Suleyman dedi ki: "İmam Şafii bu sözüyle delil sormayan, nereden alındığını araştırmayan kişileri kasdetmiştir."

3- Bilmelisin ki, çok hadis rivayet etmekle kişi fakih olamaz. Ancak kişi, hadisin manalarını anlamaya çalışmak ve üzerinde etraflıca düşünmekle anlayışını geliştirebilir.

4- Muhalifler en çok hadisçilerin fıkıh usulünü, sünnetlerin ihtiva ettiği delilleri ve asıl konularını bilmediklerini dillerine dolamaktadırlar. Hadisci bunları derinlemesine bildiği zaman, tenkitçi ağızlardan korunacak, göz ve gönüllerde yer tutacak, eleştirmek isteyenler de kendisinden çekineceklerdir.

5- Hadisin fıkhını tahsil eden kişi için, zorlandığı meselelerde müracaat edebileceği, içtihat yollarını, sıhhat ve fesadı tanıtıcı hususları kendisinden öğrenebileceği, ders veren bir hoca mutlaka gereklidir."[29]

[29] Hatib el-Bağdadi, Nasihatu Ehli'l-Hadis (s.21 vd.)

İçindekiler